

Valmieras muzeja raksti

1994. gada 18. maijā

Nr. 4

CĒSU PULKA BRĪVPRĀTĪGO SKOLNIEKU ROTAI – 75

Šogad jūnijā apņē septiņdesmit pieci gadi kopš slavenajām Cēsu kaujām, kurās apvienotās igauņu un latviešu nacionālo armiju vienības sakāva savus mūžsenos ienaidniekus – visreakcionārākos vācu interventu spēkus, kuri apdraudēja Baltijas valstu un tautu eksistenci. Šajās cīņās aktīvi piedalījās arī Ziemeļlatvijas skolu jaunatne.

1919. gada 26. maijā 6. igauņu kājnieku pulka daļas ieņēma Valmieru, kuru atstāja Padomju Latvijas karaspēka vienības. Igauņu pulka sastāvā bijusi skolnieku rota, kas arī pamudinājusi patriotiski noskaņoto Valmieras un tās apkārtnes skolu jaunatni stāties tēvijas sargu rindās. 30. maijā, kad Valmierā ieradusās Ziemeļlatvijas brigādes 2. Cēsu kājnieku pulka daļas kopveža Krišjāņa Berka vadībā, nobriedusi doma pie pulka izveidošanas kā vienību tikai no skolniekiem. Jau jūnija pirmajās dienās Valmierā pieteikušies ap septiņdesmit vecāko klašu skolēnu un arī viņu vienaudžu, kuri tajā laikā skolā negāja. Kā pirmais brīvprātīgi esot pieteicies reālskolas audzēknis Aleksandrs Liepiņš, bet kā iniciators un iedvesmotājs bijis vingrošanas skolotājs, vēlākais rotas virsseržants Alfrēds Lukstiņš. Par valmieriešu ierosmi paziņots uz Cēsim, kur virsleitnanta Gustava Grīna vadībā ap četrdesmit audzēkņu izveidojuši skolnieku vienību un uzsākuši militāru apmācību. Pretimnākoša, pat uzmundrinoša nostāja bijusi Valmieras reālskolas direktoram mācītājam L. A. Adamovičam un Cēsu reālskolas direktoram L. Ausējam.

Valmieras un Cēsu jauniešu apvienošanās notika 5. jūnijā Cēsu proģimnāzijā, ģimnāzijas telpās. 108 skolnieki, kuri kā brīvprātīgie tika ieskaitīti 2. Cēsu kājnieku pulkā, izveidoja 8. rotu, tautā sauktu par Cēsu pulka skolnieku rotu.

Skolnieku rota piedalījās ne tikai Cēsu kaujās, bet arī visās pārējās pulka cīņās par Latviju. Karā rota zaudēja 9 kritušos biedrus.

Miera laikā rotas tradīcijas turpināja 1929. gadā dibinātā Cēsu kājnieku pulka bijušā brīvprātīgo skolnieku rotas karavīru biedrība.

Par to, kā 1937. gadā Valmierā notika piemiņas plāksnes atklāšana pie tā sauktā Šmita nama Dzirnauvu ielā Nr. 1 (tagadējā L. Paegles ielā), kuru nomāja reālskola un kur 1919. gada jūnijā sākumā pulcējās nākamie skolnieku rotas karavīri, stāsta rotas karavīru biedrības prezidija 1937. gada 2. jūnija protokols Nr. 119, kas glabājas Latvijas Valsts vēstures arhīvā (1967. f., 1. apr., 2. c. I.). Plāksne bija veidota pēc rotas karavīra – mākslinieka Jāņa Rozenberga meta. Nams, pie kura tā bija piestiprināta, gāja bojā 2. pasaules kara laikā.

Izraksts no protokola 2. kārtības punkta: "Cēsu pulka skolnieku rotas dibināšanas plāksnes atklāšanas svinības Valmierā, 1937. gada 26. maijā".

"Svinības piedalījās no Rīgas sekojoši biedri: A. Lukstiņš, V. Vīgants, O. Lukstiņš, K. Fromholds, E. Birke, J. Rozenbergs, J. Reiters, A. Liepiņš, A. Matēss, K. Cirulis, E. Riekstiņš, P. Breicis, O. Kalve, K. Dzirkalis, J. Krieviņš, H. Zeibots, Gunārs Fromholds (K. Fromholda dēls); no Valmieras grupas: J. Valmiers, E. Lapiņš, E. Čāltis, P. Stirna, E. Bērziņš, P. Riekstiņš, R. Stakle, T. Ruks, K. Ruks, H. Vitenbergs; no Cēsim: T. Treimanis, J. Grīslis, no Vidrižiem: A. Lasmanis, un no citiem apvidiem: A.

Valmieras reālskolas nams, ar bultiņu norādīts tā sauktais Šmita nams Dzirnauvu ielā 1, pie kura 1937. gada 26. maijā atklāja piemiņas plāksni Cēsu pulka brīvprātīgo skolnieku rotai.

Ozols, P. Bedriņš, O. Žilinskis. No rotas Goda biedriem – Sabiedrisko Lietu ministrs A. Bērziņš, profesors L. Adamovičs, docents L. Ausējs, ģenerālis Virsaitis un armijas mācītājs P. Apkalns.

No Rīgas izbraukušos rotas biedrus Valmieras stacijā sagaidīja autobuss, ar kuru pēdējie tūlī nobrauca uz Valmieras Brāļu kapiem. Kapos pievienojās Valmierā jau ieradusīes biedri un ar rotas karogu priekšgalā, Daugavpils 8. kājnieku pulka orķestrim spēlējot sēru maršu, gājiens virzījās pieminēt mūžībā aizgājušos rotas karavīrus.

Valmieras pilsētas galva J. Ruģēns pilsētas pašvaldības vārdā nolika vainagu pie Brāļu kapu pieminekļa un uz rotas biedra – Lāčplēša kara ordeņa kavaliera Edgara Krievina kapa, teikdams: "Centīgam un dedzīgam Valmieras dēlam nolieku šo vainagu kā atzīnību par tēvijas mīlestībai nesto augstāko upuri – savu dzīvību!" Rotas biedru vārdā A. Lukstiņš nolika vainagu pie Brāļu kapa pieminekļa un rotas biedra Lāčplēša kara ordeņa kavaliera Edgara Krievina kapa. Dzīli izjustus piemiņas vārdus teica rotas Goda biedrs profesors Dr. L. Adamovičs, aicinādams jaunatni sekot Krievina piemēram un neaizmirst taku uz viņa kapu. Īsa, bet svinīgais varoņu piemiņas atceres brīdis ar to noslēdzās.

Svinīgā varoņu piemiņas brīža laikā uz Gaujas tilta jau bija pulcējušies vairāki tūkstoši ļaužu, lai sagaidītu no Rīgas braucošos valdības pārstāvjus. Rota ieradās ar savu karogu un ieņēma vietu tilta labā pusē, kopā ar aizsargiem. Tāpat pārējās organizācijās, kā Vanagi, skauti u. c. No tilta līdz Dzirnauvu ielai Nr. 1, kur atklās piemiņas plāksni, rotas dibināšanas atcerai, stāvēja skolu jaunatne špalerēm. Tilta galā bija celti krāšņi Goda vārti, uz kuriem bija rakstīts: "Sveicam Valmieras atbrīvošanas gada dienā, 26. maijā 1937. g.", bet otrā pusē: "Cīņā par Latviju jaunatne ziedoja sevi un uzvarēja." Plkst. 11³⁵ pie krāšņajiem Goda vārtiem ieradās valdības pārstāvji ar pavadoņiem – Sabiedrisko Lietu ministrs A. Bērziņš, Izglītības

ministrs profesors A. Tentelis, Kara ministra un armijas vadības pārstāvis ģenerālis Fr. Virsaitis, Prezidenta – pils komandieris pulkvežleitnants R. Bebris, aizsargu priekšnieks pulkvedis Pauls u. c.

Goda sardze sveica augstos viesus un Valmieras pilsētas galva J. Ruģēns teica īsu uzrunu, norādīdams uz apstākļiem priekš 18 gadiem un tagadējo laiku. Sabiedrisko lietu ministram A. Bērziņam ziedus pasniedza Valmieras aizsargu pulka štāba rotas aizsardžu pulciņa priekšniece A. Ruģēna kundze, bet Izglītības ministram profesoram A. Tentelim – ģimnāzijas audzēkne Ausma Zariņa.

Caur Goda sardzi un skolu jaunatnes špalerām lūgtie viesi dēvās uz pilsētas galvas namu, lai pēc īsas uzkavēšanās ierastos svinīgajā Valmieras atbrīvošanas svētku dievkalpojumā Sv. Sīmaņa baznīcā.

Rotai ierodoties baznīcā – ieņēma vietu altārī kopā ar Goda viesiem un organizāciju karogiem. Baznīca bija pārpildīta līdz pēdējai vietai. Dievkalpojumu ievadīja mācītājs Ed. Putniņš. Sprediķi sacīja armijas mācītājs P. Apkalns, pieminēdams Ziemeļvidzemes atbrīvošanas dienas varonību, ko te karavīru un skolu jaunatne parādījuši, uzsverdams, ka to aizgājušo dienu spēks un gars ir par jaunu atdzimīti tagadējā jaunatnē, lai celtu un veidotu un krāšņāku darītu varoņu izkaroto valsti – tēvu zemi. Lūgšanu sacīja mācītājs Ed. Pavasars, pieminot par tēvzemi kritušos rotas karavīrus. Ģimnāzijas koris A. Sinepa vadībā un orķestra pavadījumā nodziedāja ģimnāzijas audzēkņa Lustes veltīto dziesmu "Brāļi dārgie, debess mājās, skolnieku rotas varoņi"... Dievkalpojumu noslēdza svinīgā dziesma: "Dievs, sargā mūsu Tēvzemi".

Dievkalpojumam noslēdzoties, rotas biedri, karavīri, aizsargi, skolu jaunatne, sabiedriskās organizācijas un strādnieki dēvās uz pilsētas Vienības laukumu, kur notika svinīgā atceres svētku parāde.

Ierodoties parādē ministriem un Goda

viesiem, Sabiedrisko lietu ministrs A. Bērziņš, parādes dalībniekus uzrunādams, starp citu sacīja: "Nododu jums – bijušajiem cīnītājiem un tagadējiem darba darītājiem, sveicienus no mūsu tautas Vadoņa Dr. Kārļa Ulmana. Viņš ar visu sirdi ir šodien te, jūsu svīnībā, jo Valmieras atbrīvošana toreiz nozīmēja lielu panākumu grūtās atbrīvošanas kara gaitās. Skolnieku rota un tās varonība un aizrautība, ar kuru toreiz skolu jaunatne sekotāja Latvijas atbrīvošanas kara vadītājiem un valsts dibinātājiem – ir un vienmēr būs cildens piemērs ne tikai skolu, bet visai latviešu jaunatnei.

Skolnieku rotai ir skaista tradīcija – karoga ceļošana. Šis karogs, ceļodams no skolas uz skolu, no ģimnāzijas uz ģimnāziju, kļūš par atgādinājumu un simbolu varonīgajiem laikiem un notikumiem. Tas kļūš tagad par jaunu pamudinājumu, tas neļaus aizmirst Cēsu pulka skolnieku rotas vārdu un neļaus aizmirst arī darbu, ko Latvijas tapšanas laikā ir veikuši šīs skolnieku rotas karotāji. Taisnība, šajos gados, pagājušos 18 gados, skolnieku rotas cīnītāji ir izauguši par vīriem, kas tagad ieņem vai nu mazāk vai vairāk atbildīgas vietas valsts darbā. Bet katrā gadījumā, kur tiek pacelts skolnieku rotas karogs, redzam zem šī karoga uzticamus cilvēkus, kas tāpat, kā viņās dienās, grib pulcēties kopā, kas paši neaizmirdami kopējās cīņu gaitās, grib piesaistīt šai idejai jaunatni, kurai būs jāstājas gan karotāju, gan darba darītāju rindās." "Tikai ar cīņām un darbu mēs esam izkarājuši Latviju un ar cīņām un darbu – mēs mācīsimies Latviju paturēt. Dievs, svētī Latviju!"

Pēc valsts himnas parāde jūsmīgi slavēja Prezidentu K. Ulmani un ģenerāli Jāni Balodi. Tad sveicienus no Kara ministra ģenerāļa Baloža un armijas komandiera ģenerāļa Krišjāņa Berķa nodeva ģenerālis Fricis Virsaitis, teikdams: "ka viņam nododama arī armijas vadītāju pateicība karavīriem un jaunatnei, ko viņi parādījuši Ziemeļlatviju atbrīvojot, un pateicība Valmieras pilsētas pašval-

dībai par piemiņas plāksnes uzstādīšanu skolnieku rotas dibināšanas atcerēi."

Parādes dalībnieki pēc tam sakārtojās parādes gājienam un tādā pašā kārtībā ieradās uz rotas dibināšanas atceres piemiņas plāksnes atklāšanu. Pie plāksnes, ko vēl sedza balts aizsegs, nostājās rotas biedri ar karogu un skolu jaunatnes pārstāvjus. Atklājot piemiņas plāksni, Izglītības ministrs, profesors Augusts Tentelis teica: "Šai namā, pie kura mēs tagad stāvam un kur mēs gribam piemiņas plāksni atklāt, jaunatnei radās doma iet palīgā tēvzemei, kurai bija grūti laiki. Tas bija tēvzemes mīlestības cēlākais piemērs un skolnieku rota vēl līdz šai dienai cieši turas pie savām tradīcijām, ar to rādīdama paraugu jaunatnei un nākošām paaudzēm. Katru gadu šis rotas karogu nodod kādai no Ziemeļlatvijas vidusskolām, lai tā to glabātu. Zināmā laikā šis karogs būs apstaigājis visu Ziemeļlatviju un liecinājis jaunatnei par skolnieku rotas sākumu, varonību un izturību. Mijā jaunatne! Es negribu, lai Latvija vēlreiz pārdzīvo tādus laikus, kad skolas audzēkņiem bija no skolas sola jāceļas un jāiet aizstāvēt tēvzemi. Es negribu, ka ar jums tas notiktu un jums būtu savas jaunās cerību pilnās dzīvas jāziedo tēvzemes sargāšanai. Bet es gribu, lai jūsu sirdīs mājotu tāds pats gars, tāda pat pašreizējība, kāda mājāja toreiz tai jaunatnē, kas no šīs skolas, no šī nama devās cīņās. Lai jūtos mājotu tā pati varonība, tā pati pienākuma apziņa, tā pati kopā turēšanās, kā toreiz, vienam otru pamudinot un pabalstot. Gribu, lai jūs izaugtu par varoņiem, jo varonība ir vajadzīga ne tikai kara, bet arī miera laikā. Šo piemiņas plāksni atklājot, dosim visi solījumu būt uzticīgiem mūsu valstij – Latvijai un viņas vadoniem."

Svinīgā klusumā ministrs atklāja plāksnes pārsegu un parādījās varkāja A. Naikas kaltā piemiņas plāksne ar tajā ievēdoto rotas krūšu nozīmi – zobenu uz saules staru fona un varā iekaltiemi zeltītiem burtiem: "Šajā namā 1919. g. 26. maijā dibi-

nāta Cēsu pulka brīvprātīgo skolnieku rota". Atskārotas Dziesma brīvai Latvijai.

Plāksni iesvētīja armijas mācītājs Pēteris Apkalns, asistējot mācītājam Eduardam Putniņam un Eduardam Pavasaram. Ģimnāzijas un komercskolas koris Arnolda Sinepa vadībā izjusti nodziedāja K. Zigmunda "Pateicībā noliekam ziedus jūsu velēnām" un V. Ozoliņa dziesmu: "Dievam un tēvzemei". Pēc svētišanas Latgales divīzijas komandiera palīgs ģenerālis Rūdolfs Klinsons sveicināja divīzijas komandiera un divīzijas karavīru vārdā, kapteinis Sproģis no Cēsu kājnieku pulka, bet profesors Ludvigs Adamovičs atcerējās dienas, kad izgāja cīņās Valmieras skolu audzēkņi.

Pilsētas pašvaldībai un svētku dalībniekiem rotas vārdā pateicās priekšnieks V. Vigants.

Pēc tam lūgtie viesi un rotas biedri pulcējās Valmieras latviešu biedrībā kopējā azaidā, kur apmānījās vēl runām un nolasīja telegrāfiskos sveicinājumus no Tautas labklājības ministra Vladislava Rubļa, Rīgas pilsētas galvas Roberta Liepiņa, Zemgales divīzijas komandiera ģenerāļa Žaņa Bacha, kalpakiešiem, Igaunijas militārā pārstāvja pulkvežleitnanta Saarsona, vēl daudziem citiem.

Par laipno uzņemšanu un labo svētku izdošanu rotas priekšnieks V. Vigants izjustos, sirsnīgos vārdos pateicās Valmieras pilsētas galvam Jānim Ruģenam un visiem, kas sekmējuši šos svētkus. Lūdz pieņemt Izglītības ministru profesoru Augustu Tenteli un pilsētas galvu Jāni Ruģenu rotas krūšu nozīmi, bet skolniekam Lustem par sacerēto kritušo skolnieku piemiņas dziesmu – pasniedza Ed. Virzas grāmatu "Zem karoga". Ar to arī noslēdzās šie jūsmīgie brīvības cīņu dienu atceres svētki Valmierā."

Materiālu
publicēšanai sagatavoja
Tālis Pumpuriņš

PIRMS 100 GADIEM RŪJIENĀ

Šogad atzīmēsim pasaules fotogrāfijas vēstures 155. gadadienu. Par fotogrāfijas atklājēju uzskata francūzi Luiju Žaku Dagēru. Pirmās fotogrāfijas veidotas uz populētas, apsudrabotas vara plāksnes. Fotogrāfiju sāka plaši izmantot portretu uzņemšanai, jo tā bija lētāka, salīdzinot ar gleznoto portretu. Laikam ritot, fotografēšanai lieto lētākus materiālus, tas nosaka arī pieprasījumu.

Pirmās fotoiestādes Latvijas lielākajās pilsētās 19. gs. vidū atver

sveštautieši. Fotodarbnīcu skaits strauji pieaug 19. gs. 70. gados, kad vienkāršojusies fotogrāfijas izgatavošana un šo arodu plašāk apguvuši paši latvieši. Pamazām arī lauku jaunieši apgūst fotogrāfa amatu un darbnīcas atver apriņķu centros, bet 19. gs. beigās miestos. Darbnīcu īpašnieki pamatā ir zemnieki, kuri cer uz papildus ienākumiem jaunajā darbības jomā.

Un tā pirms 100 gadiem, 1893. gada augustā, pirmo foto iestādi Rūjienā atver Ternejas pagasta zemnieks Eduards Kalcenavs (6. 10. 1864. – 20. 08.

Attēlā – Ed. Kalcenavs

Jauna virieša portrets, ap. 1900. g. sāk. Foto A. Vipuls, Rūjienā

Rūjienā, 1926. g. Foto – K. Radeckis

ETNOGRĀFISKĀS ROTASLIETAS

Viens no latviešu amatiem, kas pirms vācu iebrukšanas 13. gs. bija sasniedzis augstu attīstības līmeni, bija rotkaļu amats. Arheoloģiskajos izrakumos atrastās sudraba un bronzas rotaslietas ir tehniski labi izstrādātas. Latviešiem nonākot verdzības jūgā, sašaurinās arī latviešu rotkaļu darbības apjoms. Tomēr rotkaļi savu darbību turpina, izveidojot īpatnēju rotu stilu, kas saglabājies vēl līdz mūsu dienām. Rotkaļu darbs šai nozarē izbeidzās 17. gs. Laikā no 13. – 17. gs. latviešu lietotās saktas ir latviešu rotkaļu ražojums. Rīgā vēl 16. gs. pastāv latviešu saktu kalēju amats, kam ir tiesības gatavot un tirgoties ar pašu gatavotām saktām un spraudēm. Pazīstamais saktas tips, kāds uzglabājies līdz mūsu dienām, izveidojies 17. gs. pašā Latvijā uz iepriekšējo gadsimtu rotu pamata. Vācu zeltkaļi tikai pārņēma latviešu saktu kalēju izstrādātos tipus. Vācu zeltkaļiem laikā no 17. līdz 19. gs. latviešu īpatnējās rotaslietas ir tikai tirgus prece, tāpēc viņcentās iztapt latviešu gaumei un prasībām. Līdz ar to šajās rotaslietās vācieši sargājās ieviest kādas lielākas pārmaiņas, bet strādāja pēc vecajiem latviešu rotkaļu paraugiem. Tātad nav nekāda pamata par latviešu rotaslietu veidošanai uzskatīt vāciešus, lai gan vairākos gadījumos saktu otrā pusē ir vācu meistaruru zīmes un paraksti.

Materiālus par rotaslietām sniedz arī Kurzemes baznīcu hronikas. Hronikās ir minētas arī rotaslietu cenas, piemēram, – "lielās saktas maksā 8 albertdālderus, bet mazās – 2 dālderus".

Latviešu rotaslietas dalāmas trīs lielās grupās – kakla, krūšu un roku rotaslietās.

1. Kakla rotaslietas

Interesantu kakla rotu aprakstu sniedz J. Broce tekstā pie Lielvārdes sievas un jaunavas zīmējuma, norādot, ka zem villaines lielvārdes valkā sudraba krelles ar monētu piekariņiem (sk. 1. att.). Līdzīgas īgauņu kakla rotas aprakstījis A. Hupels, norādot, ka nabadzīgie ļaudis šādas rotas darinājuši no sīkām monētām un pašdarinātiem alvas dālderiem. Teicējumā nostāsti ļauj secināt, ka šāda veida rotājumi vēl 19. gs. otrajā pusē bija saglabājušies atsevišķās bagātās ģimenēs, bet muzeju kolekcijās tādu objektu nav un arī arheoloģiskie izrakumi nedod šādas ziņas. Liekas, ka kakla rotas ar monētu piekariņiem Latvijā būs bijušas izplatītas tur, kur vietējā etniskajā sastāvā bijuši somugri, jo visplašāk šis rotājumu veids izplatījies somugru tautās. Kakla rotai pēc savas formas tuvas ir Zemgalē pazīstamās sudraba krelles (sk. 2. att.). Latgales, Vidzemes un Augšzemes kompleksu svētku tērpus bagātās sievietes rotāja ar zila, zaļa un sarkana stikla krellēm. No 18. gs. b. sniegtā J. Broces Rūjienas sieviešu apģērba apraksta (*J. Chr. Brotze "Monumente... VIII, 116. lpp.*): "...Ap kaklu viņas nēsā pārļu virkni no lielām, baltām stikla vai sudraba pērlēm vai arī sien baltu vai raibu kaklautu. Krekli priekšā satur viena liela sudraba saktas. Viņu jakas parasti ir zilas, aiztaisāmas ar metāla pogām..."

Bez tam kakla rotas darināja arī no dzintara, māla, bronzas un kaula. Taču kreļļu valkāšana nav plaši izplatīta.

Sieviešu apģērbā liela nozīme bijusi rotaslietām. Dažām rotaslietām vienlaikus bija arī praktiska nozīme – ar tām varēja saspraust apģērbu, tās lietotas jostu savienošanai (piemēram, saktas, viriešu jostu sprādzes), turpretī citām, piemēram, krellēm, gredzeniem ir tikai rotājoša nozīme.

2. Krūšu rotas

Visizplatītākais rotu veids 18. un 19. gs. ir krūšu rotas. Nav gandrīz nevienas tādas ģimenes, kam nepiederētu kāda maza vai lielāka saktas krekla vai villaines saspraucanai.

Tu, māmiņa, saktu spraudi
Pie manām krūtīnām;
Es tev segšu villainīti
Deviņiem dzīpariem.

Pēc lietošanas veida izšķir mazās – krekla saktas un lielās – villaiņu saktas. Krekla saktas diametrs – 2 – 3 cm. Saktas darinātas no bronzas, sudraba vai citiem metāliem, Kurzemes pusē no dzintara, retos gadījumos saktu izgatavošanai izmantots kauls un perlamutrs. Saktas nogājušas garu attīstības ceļu. 19. gs. lietoto saktu formu sākami meklējami jau 13. vai 14. gs. un 16. vai 17. gs.; 19. gs. jaunas saktu formas radītas reti. Vairums ir veco formu pārveidojumi. Lēni attīstības tempi →

* 1942.). Aprīnrojama ir šī cilvēka enerģija un, jāsaka, arī veiksmē. Vērtējot pēc Valmieras muzeja fondos esošajiem materiāliem, Ed. Kalcenava darbība bijusi plaša un daudzpusīga. Ražīgākajā viņa darbības periodā (līdz 30.-to gadu sākumam) fotogrāfijās atrodami daudzu ievērojamo novada cilvēku portreti, dabā fiksētas sadzīves ainas, darba procesi, ģimenes svētki un vēsturiski notikumi. Viens no nozīmīgākajiem notikumiem ir Rūjienas – Mazsalacas tautas milicijas parāde Rūjienas tirgus laukumā 1905. gada novembrī. Šai fotogrāfijai ir arī traģiska vēsture, jo pēc tās soda ekspedīcija atšifrē un soda daudzas tautas milicijas dalībniekus. Nozīmīgas ir sadzīves un veco dzimtu fotogrāfijas. Pēc tām uzzinām par rūjieniešu ģērbšanās kultūru, sadzīves tradīciju norises. Valmieras muzeja fondos glabājas 97 gadus vecas Ed. Kalcenava fotogrāfijas. Tās ir kvalitatīvi uzņemtas un labi saglabājušās, it kā vakar fotografētas. Šajā laikā fotopapīrs ir plāns un neizturīgs, tāpēc to līmē uz speciāli sagatavota kartona. Šo kartonu apdrukā ar dekoratīvām vinjetēm un ziņām par fotogrāfu. Šāds noformējums dod estētisku baudījumu un arī iespēju fotogrāfiju datēt, jo uzrakstu bieži mainīja.

Ed. Kalcenava fotogrāfa darbība apskatīt pēc 1932. gada, kad viņu ievēl par pilsētas galvu un viņš iesaistās citās sabiedriskās aktivitātēs. Šajā laikā Ed. Kalcenavs pievēršas zīmēšanai. Sevišķi viņu saista pasauleslaveni mūziķu un mākslinieku portretēšana. Pēc tagadējo mākslinieku atzinuma, zīmējumi izpildīti augstā mākslinieciskā līmenī. Pateicoties radnieku un rūjieniešu atsaucībai, daļa Ed. Kalcenava materiālu tagad glabājas mūsu muzejā un daži deponēti eksponēšanai Latvijas fotogrāfijas vēstures muzejā. Īpaši tālredzīgs pēckara gados bijis mākslinieks Jānis Galzons, kurš no aizvešanas uz izgāztuvi izglābis vairākus desmitus Ed. Kalcenava stikla fotoplašu. Šajās platēs glabājas unikāli rūjieniešu portreti.

20. gs. sākumā Rūjienā sarodas daudz jaunu fotogrāfu. Tā 1902. gada vasarā atļauju fotoiestādes atvēršanai saņem mērnieks Alfrēds Abrants, Alma Prikulis, 1903. gada augustā Konstantīns Dzirkovickis. Par šo fotogrāfu darbību muzejā nekādu materiālu nav, tāpat kā par Eduardu Zontagu, kurš 1908. gada jūnijā Liepiņam mājā atver foto iestādi, un Voldemāru Sviķi, kurš it kā darbojies Limbažu ielā. Varbūt

šie fotogrāfi tikai izņēmumi atļaujas un nekādu plašāku darbību nav uzsākuši. Šajā laikā Ternejas pagasta "Vidus-Kupturos" sekmīgi strādā vienīgi Antons Vipulis.

Pēc muzejā esošām arhīva ziņām un fotogrāfijām var spriest, ka vienlaicīgi ar Ed. Kalcenavu ilgāku laiku strādā K. Radeckis. Viņš 1917. gada kalendārā "Rīts" reklamē savu darbnīcu, kura atrodas pretī pareizticīgo baznīcai: "Aņņemos par mērenām cenām pagatavot visus pastellējumus kā grupas, kabinetportrejas, vizītportrejas, pastkartes utt. un visādus fotogrāfiskus palielinājumus. Visi pastellējumi tiek izgatavoti uz vislabākā materiāla. Ar cienību K. Radeckij – fotogrāfs un gleznotājs." Rodas jautājums, ko zinām par K. Radeckij kā gleznotāju?

Kā fotogrāfs K. Radeckis nostrādā 12 gadus, līdz viņa darbnīcu pārņem Olga Dombrovskis. Viņa par to vēsta "Rūjienas Ziņās" 1929. gada 19. aprīlī: "Rūjienas un apkārtnes sabiedrībai daru zināmu, ka š. g. 18. aprīlī atveru fotodarbnīcu Rīgas ielā 14 (bijušā fotogrāfa Radeckij darbnīcā)". O. Dombrovskis strādā ļoti labi, akurāti un ir rūjieniešu iecienīta. Pie viņas fotogrāfa amatu mācījusies arī dzejniece Marta Grinvalde.

1929. gada "Rūjienas Ziņās" par savu fotogrāfa darbību ziņo arī K. Uskals (Uskals) – "savu fotodarbnīcu Rūjienā, Brīvības ielā 8, sākot ar 1929. gada 1. janvāri esmu pēc Rīgas parauga ierīkojis, fotografēšana pie Jupitera gaismas". Kārlis Uskals, tāpat kā O. Dombrovskis, iztur konkurenci arī trīsdesmitajos gados.

20.-os gados strādā arī Jānis Judzis, bet par viņu sīkāku ziņu nav. Pēc 1936. gada Rūjienas amatnieku biedrības biedru saraksta redzams, ka Rūjienā vienlaicīgi strādā 6 – 7 fotogrāfi: A. Balodis, K. Uskals, H. Ratas, K. Dancis, J. Ampermanis, O. Dombrovskis, J. Judzis. Konkurence liela, jo trīsdesmito gadu beigās darbību uzsāk vēl divi jauni fotogrāfi. Tie ir Berhards Mūrnieks un Jānis Mūrnieks.

M. Kravale,
Valmieras
novadpētniecības muzeja
fondu glabātāja

izskaidrojami arī ar tautas ekonomisko stāvokli un paražām. Rotaslietas bija samērā dārgas. Zemnieku saimniecībās bija samērā maz brīvu līdzekļu, kurus varētu izdot rotaslietu iegādei. Lielākoties tās bija tikai turīgo zemnieku ģimeņu īpašumā. Tās ilgi saglabāja, nododot mantojumā no paaudzes uz paaudzi. Šo paražu 18. gs. aprakstījis A. Hupels, pieminot, ka lielās ģimenes svinībās māte rotas nododot pieaugušajai meitai. Tas izskaidro, kāpēc 19. gs. sākumā tērpu kompleksā iekļaujas rotas no iepriekšējiem gadsimtiem neizmēģinātās formās. Rotaslietas valkātas atbilstoši materiālajam stāvoklim. Mazturīgām zemniecēm un kalponēm krekla saspraušana ne katrreiz bija pat mazās, apaļās saktiņas, kur nu vēl lielās villaiņu saktas, par to liecina arī tautas dziesmas.

Es nebiju lepnu ļaužu,
Es tik lepnī nenesos,
Es nespraudu div' saktiņu
Sava krekla vīlītē.

19. gs. lietoja galvenokārt divējādas saktas – apaļās saktas un pakaru saktas. To sīkdaļu veidojumos daudz lokālu variantu. Pazīstamas trīs galvenās saktu darināšanas tehnikas: kalšana, liešana un štancēšana. 19. gs. visvairāk lietoja kaltās saktas.

Villaiņu saspraušana lietotas dažādas saktas: gan apaļās, gan ar pakariem. No krekla saktām tās atšķiras ar lielumu, formu un rotājumu. Vidzemes saktu tips izplatīts visā Vidzemē un Latgalē. Tās ir t. s. burbuļsaktas jeb pumpu saktas. To rotāšanas tradīcijas vērojamas jau

14. gs. darinājumos, kad burbuļi veidoti tikai kā nelieli izcilpi, turpretī 17. – 19. gs. saktām burbuļu augstums sasniedz 2 cm. Saktu diametrs ir 8 – 12 cm. Sakta noklāta ar 8 – 10 puslodeveida izcilpiem – burbuļiem, pie kam gludu izcilni nomaina rotāts (sk. 3., 4. att.). Vidzemē, Zemgalē un Latgalē parasti uz saktas ārējās taisnās plāksnes caurumotā tehnikā veidotas sirdis (sk. 5., 6. att.). Zviedru amatnieku ietekmē radušās saktas, kur gludo burbuļu vietā ir valdnieku kroņiem līdzīgs veidojums, iecienītākas tādas ir Latgalē un Austrumvidzemē (sk. 7. att.). Vēlākā laikā gludie un cilņainie burbuļi aizstāti ar krāsainiem stikla akmeņiem un kaldinātiem lapu un ziedu motīviem (sk. 8. att.).

Retāks ir otrs Vidzemes saktas tips. Šā tipa saktām apaļajai, ar akmeņiem un kaldinātām lapiņām rotātajai vidusdaļai ir 3 – 4 piekariņi, kuri veidoti no tukšām sudraba bumbiņām. Greznākajiem variantiem piekariņi nobeidzas ar lapiņām un mēlītēm, kas klātas ar 3 – 4 vienkāršiem rakstiem (sk. 9., 10. att.). Unikāls burbuļsaktas paveids redzams O. Hūna zīmējumos (sk. 11. att.). Saktas pamats ir ieapaļš, stipri izvirzītie burbuļi novietoti nevis kā parasti – saktas virspusē, bet uz saktas ārējām malām, tādējādi veidojot it kā starainu saulīti. Šīs saktas rotātas arī krāsainiem akmeņiem. Līdzīgu saktu redzam arī J. Broces Lielvārdes jaunavas un sievas zīmējumā.

Līdz mūsu dienām saglabājušies vairāki eksemplāri, kas darināti 17. gs. un senāk. Šā tipa saktas rotātas arī ar stikla zīlītēm. Izcilas sudrabkaļu amata meistarības liecinieces ir lielās pakaru saktas. Atsevišķi darinājumi

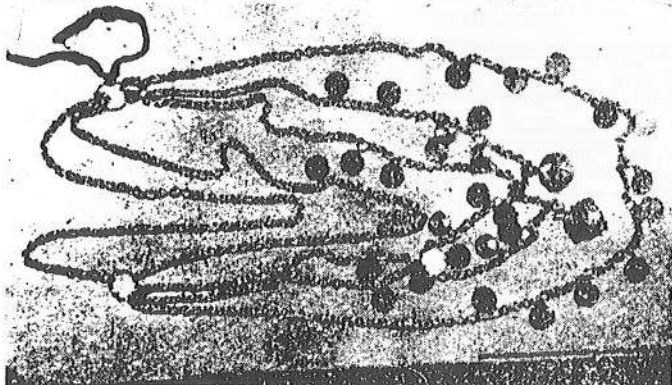
saglabājušies pat no 17. gs. Spriežot pēc atradumu vietas, šīs saktas valkātas apvidū gar Daugavu.

Kurzemes saktas izmēros ir daudz lielākas – līdz 25 cm diametrā ar burbuļveida, stipri izcilņotiem rakstiem, uz kuriem novietotas sešlapu rozetes un citi izgriezti stādu ornamentu (sk. 12., 13., 14. att.). Kurzemes saktu pārblīvītie virsmu rotājumi ar izcilņiem un krāsainiem akmeņiem, no vienas puses, atspoguļo tolaik Rietumeiropā valdošā mākslas virziena iezīmes latviešu lietišķajā mākslā, bet, no otras puses, ļoti labi sasaucas ar arheoloģiskajos izrakumos iegūto lībiešu rotu stādu ornamentiem un košajām emaljām, kas reti sastopamas baltu tautu rotās.

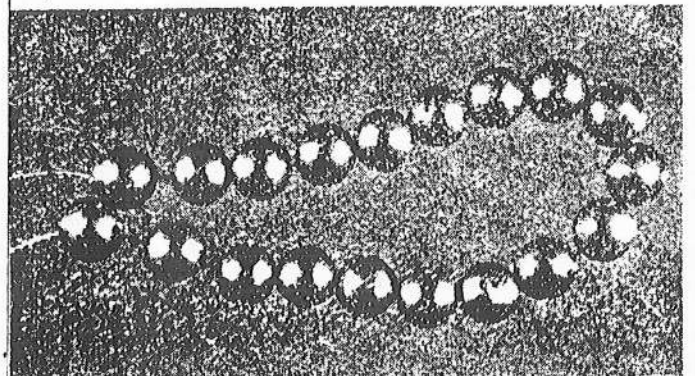
No Ziemeļkurzemes saktām raksturīgākās ir Alsungas novada saktas. To diametrs nepārsniedz 20 cm, saktas rotātas ar krāsainu stiklu un bieži vien ir apzeltītas (sk. 15. att.). Šādas saktas Alsungā saglabājušās vēl šodien.

Dienvidkurzemē – Nicā, Bārtā un Rucavā – bija izplatītas saktas ar nelieliem burbuļiem (sk. 16., 17. att.). Šīs saktas villainēs nesprauda pa vienai, bet veselu "kaudzi" vai "čupu". Saktas saturēja kopā ar sarkanu lentīti. Šāds villaiņu saspraušanas veids pazīstams tikai minētajos novados.

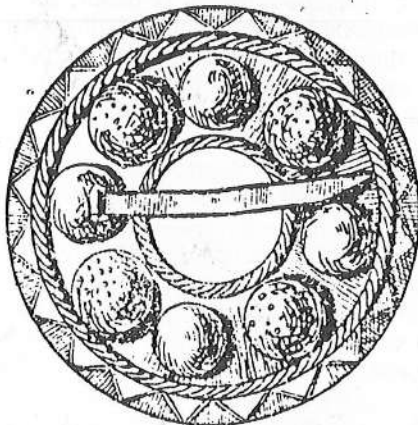
Kreklu aiztaisīšanai Vidzemē, Latgalē, Zemgalē un Kurzemē lietotas dažāda veida saktas. Visā Latvijā sprautas gludas, nerotātas saktiņas, kas uzskatāmas par senākajām (sk. 18., 19. att.). Kreklu saktas ar gravētu rakstu 18. un 19. gs. sastopamas galvenokārt Kurzemē (sk. 20., 21., 22. att.). Senākas par tām ir saktas ar

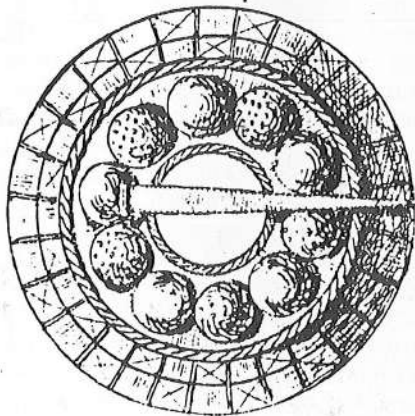
1.

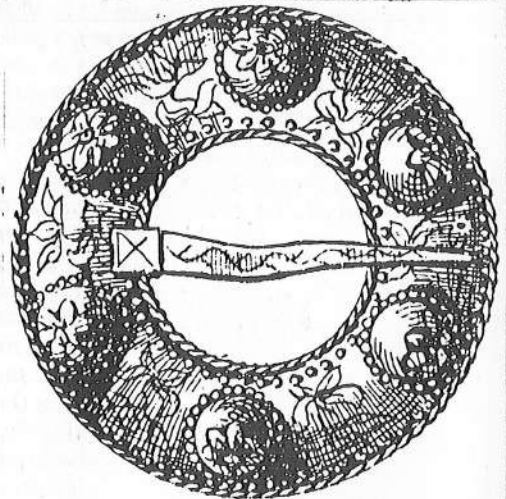
2.

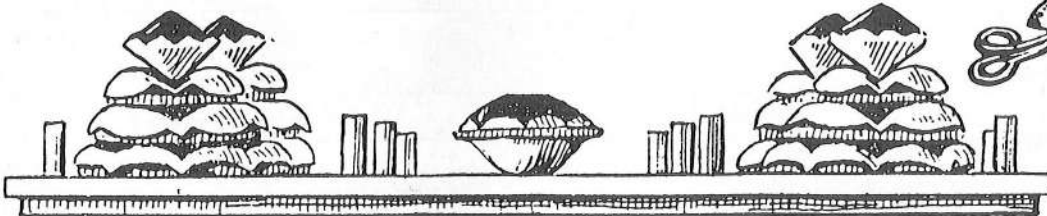
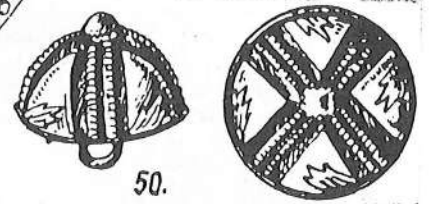
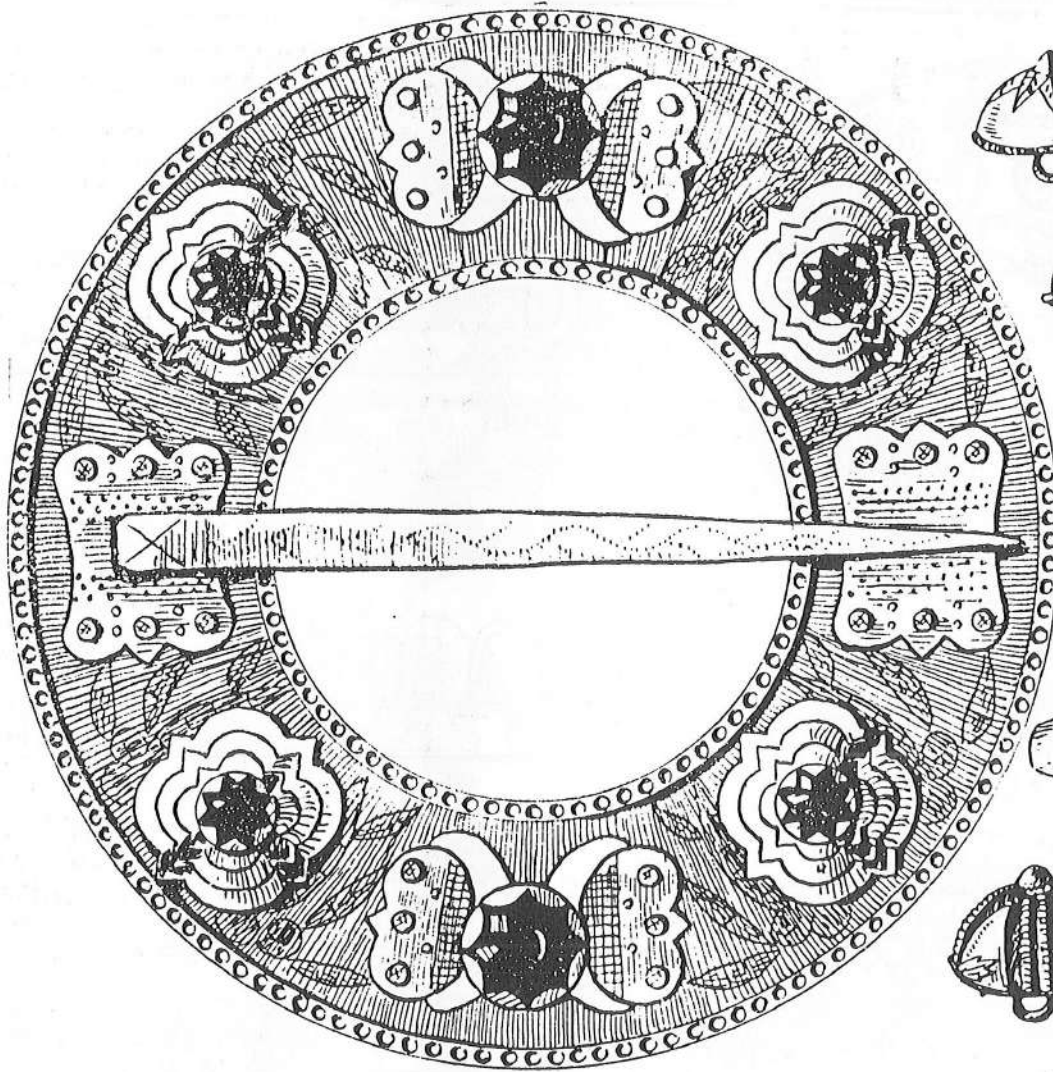
3.

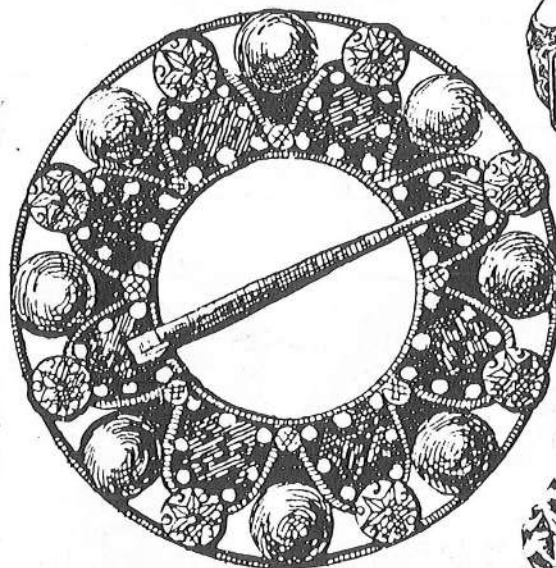
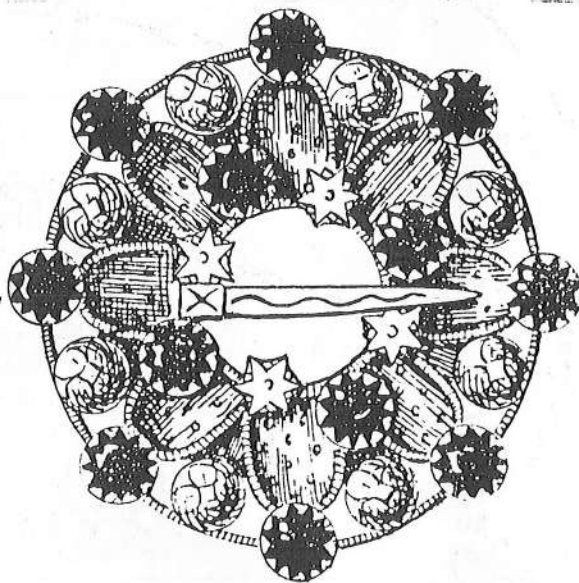
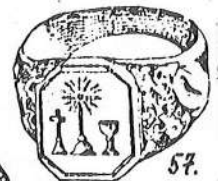
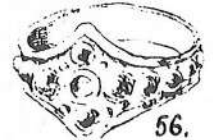
4.

13.

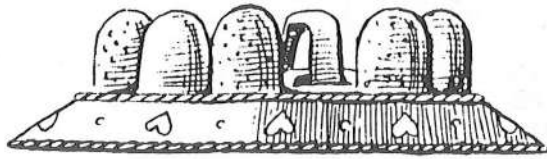
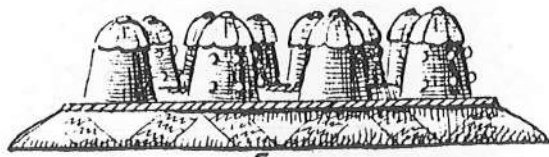
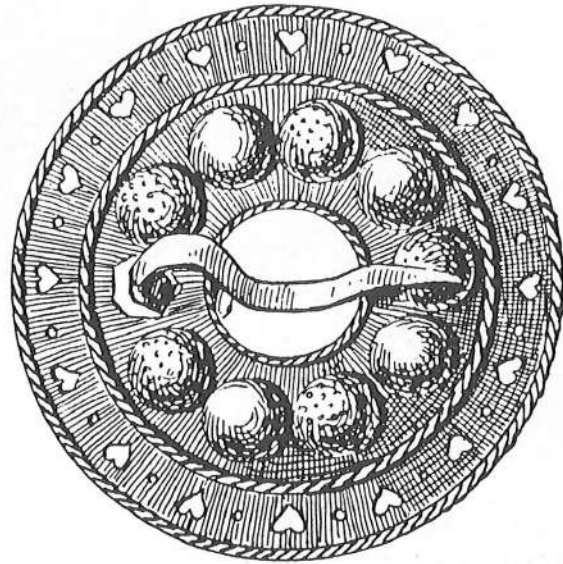
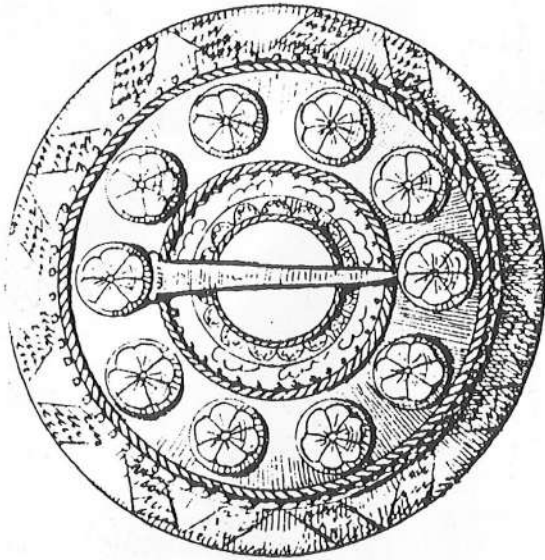
14.

15.

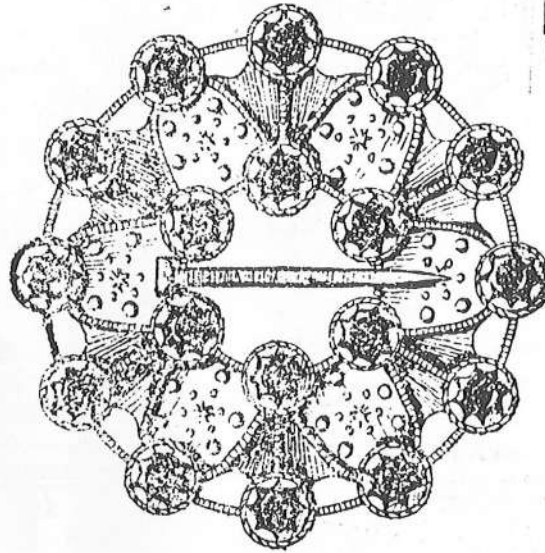
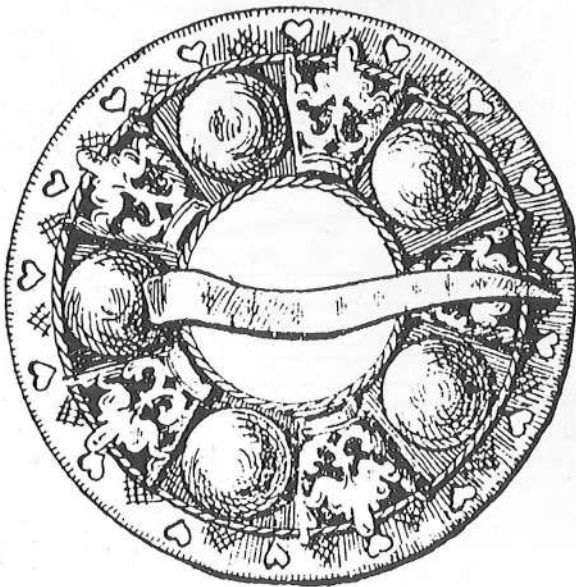

16.

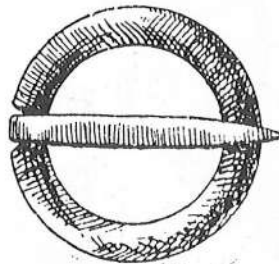
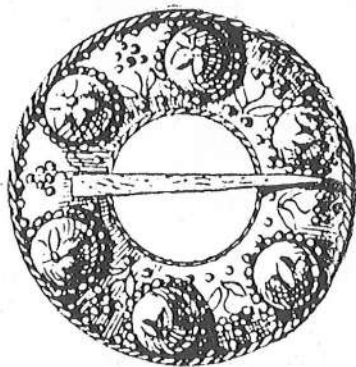
5.

6.

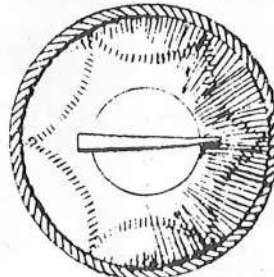

7.

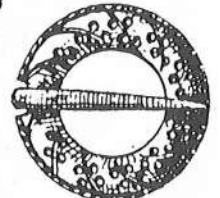
8.

18.

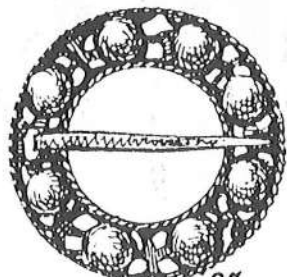
20.

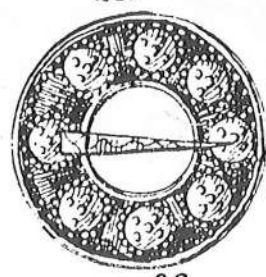
26.

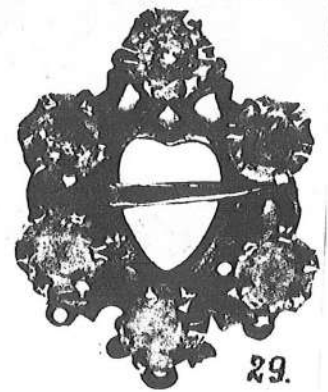
17.

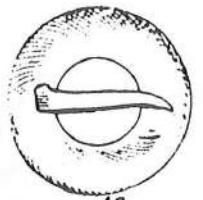
27

29

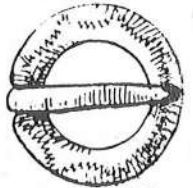
29.

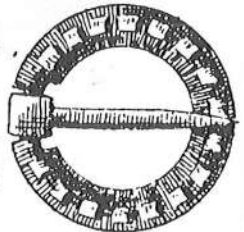
19.

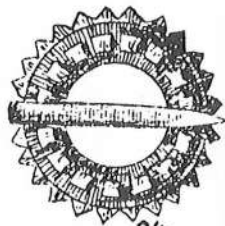
21.

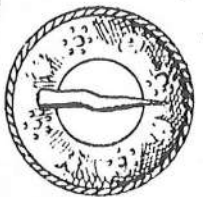
22.

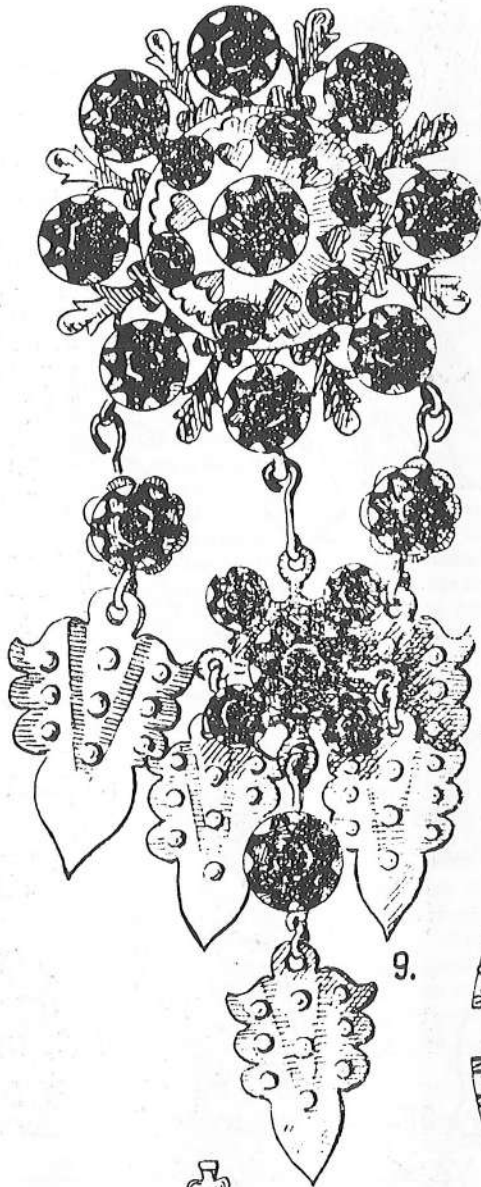
23.

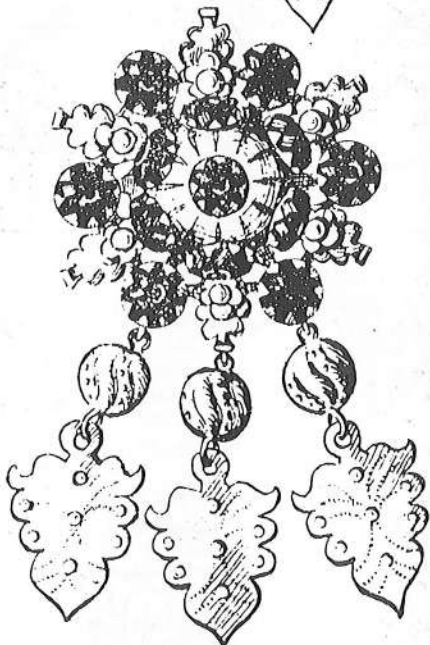
24.

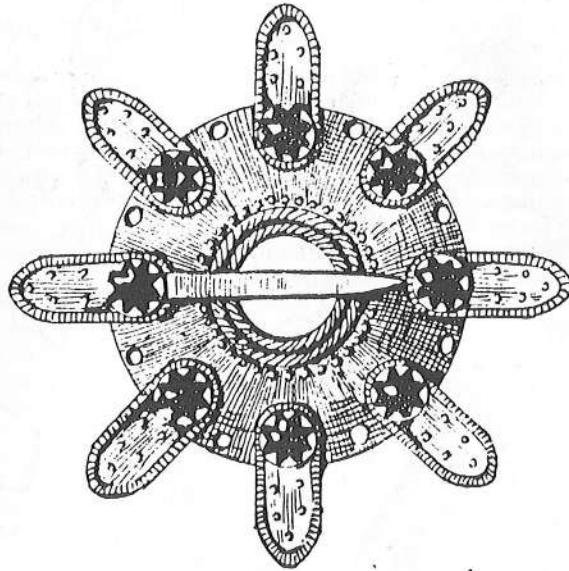
25.

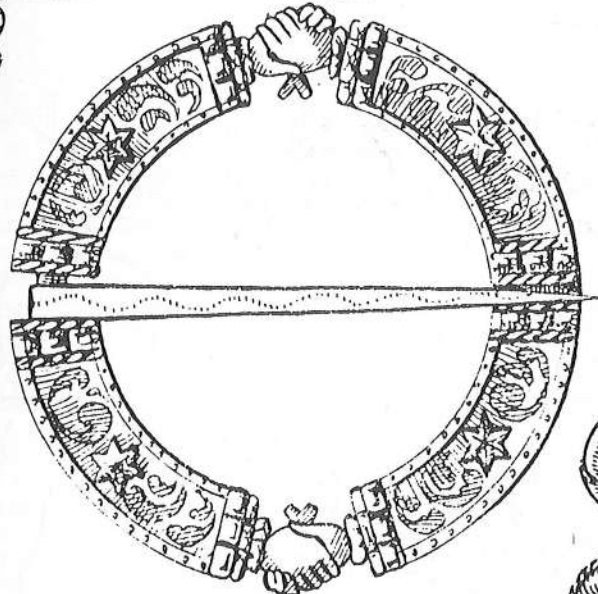
9.

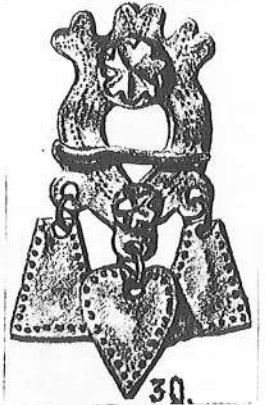
10.

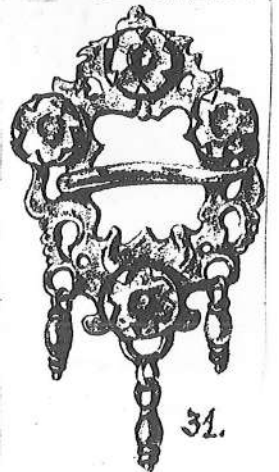
11.

12.

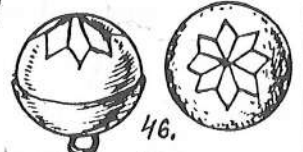
30.

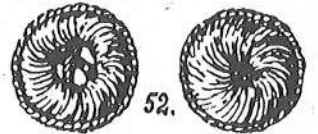
31.

38.

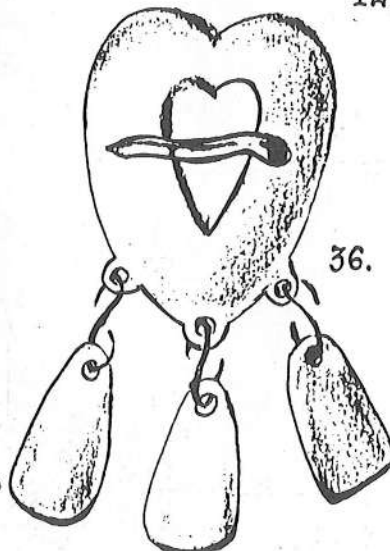
46.

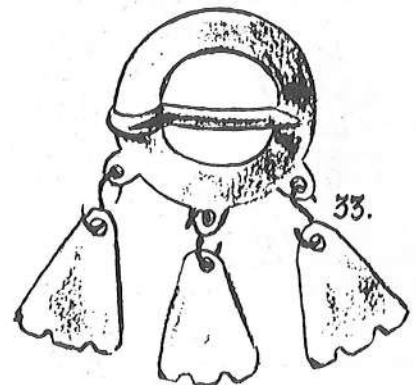
52.

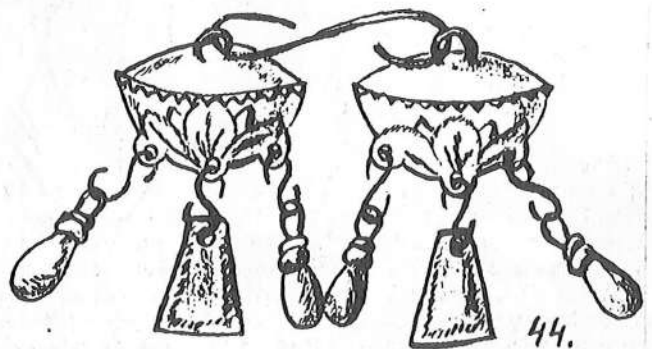
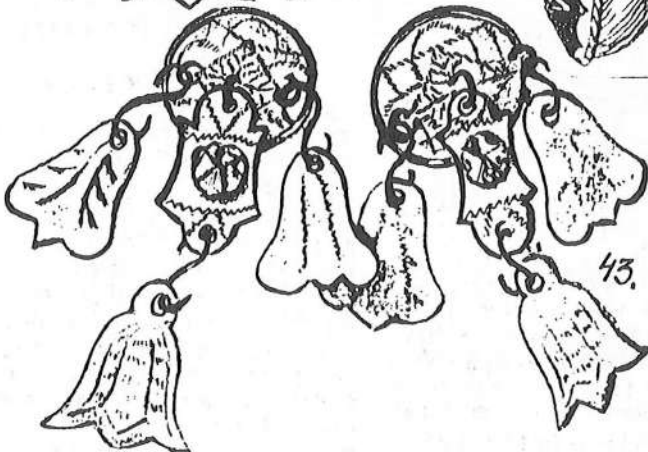
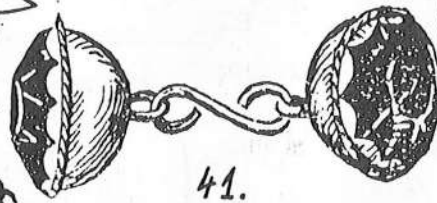
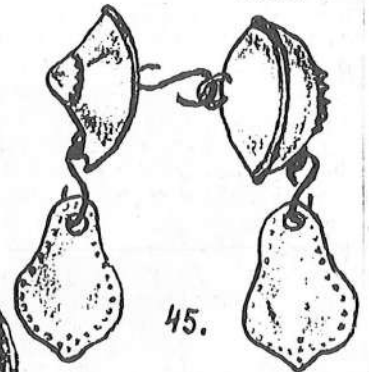
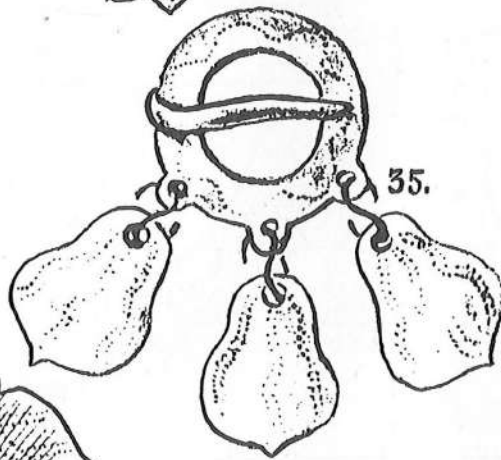
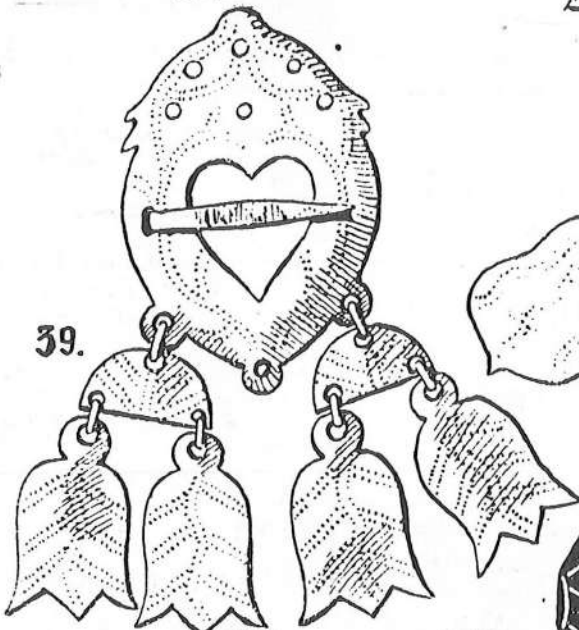
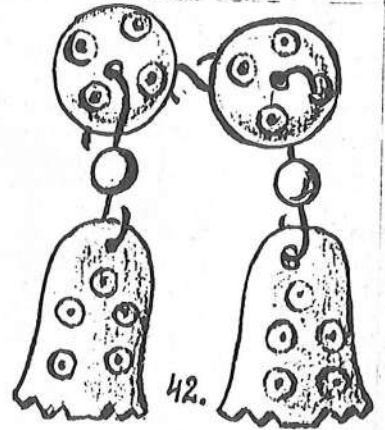
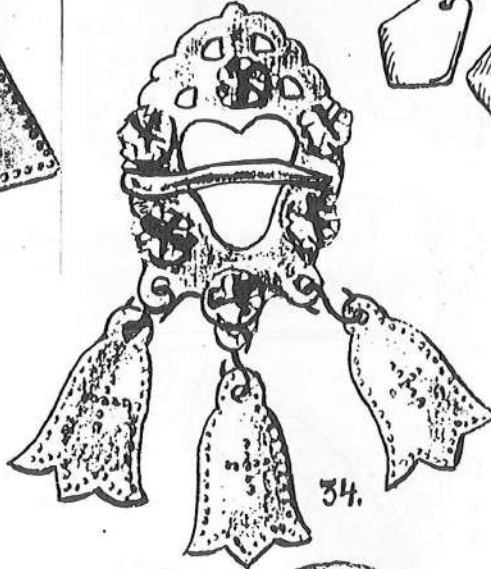
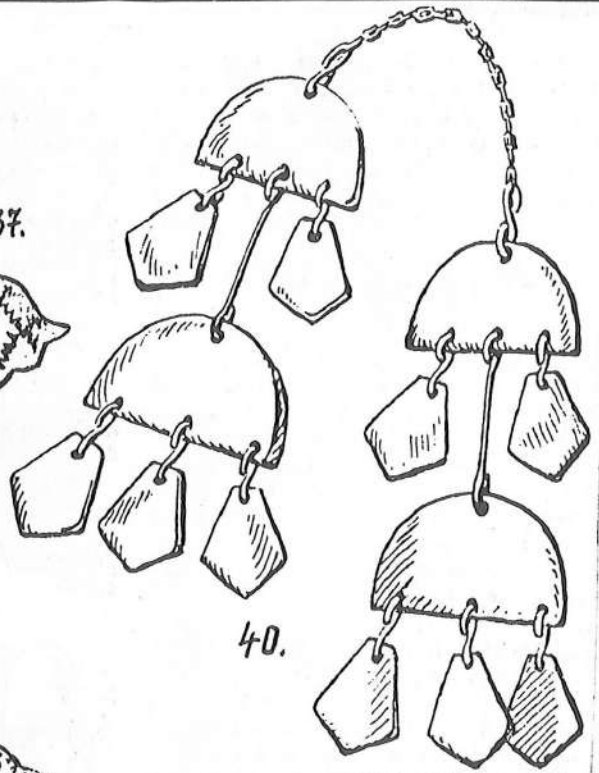
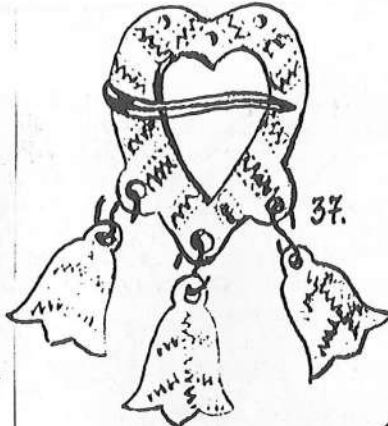
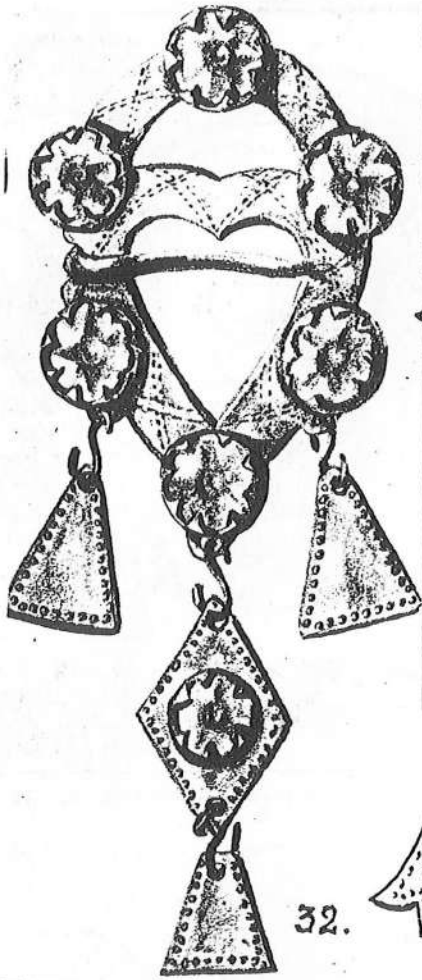
48.

36.

33.

rievotu un iedobtu rakstu (sk. 23., 24., 25., 26., 27., 28. att.). Saktas ar pakariņiem 19. gs. lietošanas retāk. Vidzemē, sevišķi ziemeļos, un arī gar Daugavu pazīstamas garenas saktiņas ar sirdsveida izgriezumumu vidū (sk. 29., 30., 31., 32. att.). Tās rotātas ar sarkanām, dažreiz ar zaļām stikla zilēm. Vidzemē un Latgalē apaļās krekla saktiņas saspaušanas rindā pa 2 līdz 9.

Kā vīriešu, tā sieviešu kreklu saktas visā Latvijā bija gandrīz vienādas, izņemot Lielvārdes, Alsungas un Zemgales novadus, kur sieviešu krekla saspaušanai 19. gs. pirmajā pusē iecienītākas bija saktas ar krāsainiem akmeņiem, bet Rucavā – dzintara saktas (sk. 33., 34., 35., 36., 37., 38. att.).

Kurzemes dienviddaļā un Zemgalē 19. gs. parādās jauna saktas forma – sirdsveida ar pakariņiem (sk. 39. att.), lai gan līdztekus vēl joprojām sastopamas parastās apaļās ripu saktas. Dienvidkurzemē plaši izplatītas saktu formas ir t. s. kniepkēni. Tie darināti no divām ar metāla stieplīti saistītām puslodītēm; puslodītēm ir vairāki pakariņi un mēlītes (sk. 40. att.). Sevišķi bagātīgi ir Rucavas dzintara kniepkēni. Liekas, šo rotaslietu formu latvieši pārņēmuši no zviedriem, par to liecina pats nosaukums “kniepkēns”. Zviedru tautas tērpā šādas pogveida saktas sauktas par “halsknapp”, no vārda otras daļas, kas apzīmē “pogu”, latviešu valodā droši vien izveidojies kniepkēna nosaukums. Līdzīgi Rucavas dzintara kniepkēniem Talsu novadā ir pazīstami sudraba kniepkēni ar krāsainiem stikla akmeņiem (sk. 41. att.). Nicā, Bārtā, Rucavā un it sevišķi Rucavā plaši izplatītas ir dzintara saktiņas. Vienkāršākās ir gludas un apaļas, kas līdzīgas sudraba krekla saktām, bet iecienītākās ir sirdsveida vai ovālas ar ķemmesveida zobītiem augš-, bet dažreiz arī apakšpusē. Dzintara izstrādājumi varēja būt gludi, bet ir arī sastopami iedezināti vai izzāģēti raksti, ko veido lielāki un mazāki aplīši un svītriņas.

Saktu valkāšana 18. un 19. gs. sākumā bija stingri noteikta: krekliem sprauda mazās, bet villainēm – lielās burbuļsaktas. Lielās villaiņu saktas nekad nesprauda krekli vai pīeburā.

Dažkārt ģimenes glabāja saktas, kurām piedēvēja mistisku spēku, t. s. apmirtās saktas. Ar tām bija saspaušts mirēja apģērbs miršanas brīdī; šīs saktas lietotas dažādu vainu riebšanai, ar šādām saktām ārstējuši lopus, ja tos sakodusi čūska vai ja tiem piemetusies nezināma vaina.

Saktiņu vietā krekla apakšes aiztaisīšanai 19. gs. lietotas arī īpašas apakšņu pogas. Tās sauktas par dubultpogām, Kurzemē arī par kniepkēniem. Šīs pogas parasti darinātas no dzintara vai sudraba un visvairāk izplatītas Lejaskurzemē (sk. 42., 43., 44., 45. att.). Metāla pogas jakās, pīeburos, svārkos un vestēs 19. gs. visplašāk lietotas Zemgales un Kurzemes goda apģērbā. Tās kaltas no sudraba vai misiņa (sk. 46., 47., 48., 49., 50. att.).

Skanēdama vien staigāju
Baltajos bāliņos;
Skan podziņas, skan krellītes,
Skan vizuļu vainadziņš.

Bikšu jostu aiztaisīšanai izmantotas pašu lietas vai pirktas alvas pogas, kā arī dubultpogas. Dzintara pogas visvairāk izplatītas gar Kurzemes jūrmaļu un arī Zemgalē. Izmantotas arī koka un diegu pogas (sk. 51., 52. att.). Āķi 19. gs. lietoti vīriešu svārkā, sieviešu pīeburu, jaku un brunču aiztaisīšanai. Āķis ar podziņu virspusē izplatīts Ventspils, Alsungas un Kuldīgas apvidū (sk. 53. att.).

3. Roku rotas

Klaušu saimniecības sairuma posmā, kad valdošā bija naturālā saimniecība, zemnieku saimniecībās nebija brīvu līdzekļu rotaslietu iegādei. No roku rotām apskatāmajā periodā saglabājušies tikai laulājumiem un derību gredzeni, bet greznās aproces un dažāda veida gredzenus, kas lielos daudzumos sastopami arheoloģiskajos izrakumos, neviens no 18. gs. un 19. gs. autoriem nepiemin. Vienīgi F. Kruze runā par senajiem vītiņiem gredzeniem, kurus valkājuši kā talismanu, lai izsargātos no dažādām nelaimēm. Arheoloģiskie izrakumi liecina, ka Latvijas iedzīvotāji līdz 13. gs. valkājuši daudz dažādu gredzenu.

Pie vēlāku laiku gredzeniem minami tā saucamie zīmogu gredzeni ar iegravētu putna vai cita kāda dzīvnieka stilizētu attēlu uz gredzena vairoga (laika posmā no 16. gs. b. – 17. gs. vidum) (sk. 54., 55., 56. att.). Gredzenus dažreiz mēdza izrotāt dažādiem kristīgās ticības simboliem (sk. 57. att.). Mēdza būt gredzeni, kuriem vairogs ir ar tukšu telpu vidū, domājams, kādas relikvijas vai talismana glabāšanai (sk. 58., 59. att.). Pēc ornamenta stila tos var attiecināt uz 18. gs. beigām vai 19. gs. sākumu.

Pie saderināšanās gredzeniem pieskaitāmi gredzeni ar (caurumaini) izveidotu ornamentu un zilitēm (sk. 60. att.). Mēdza būt gredzeni ar spoguļa ziliti (sk. 61. att.). Gredzenus ar spoguļiņiem mēdza pieskaitīt 17. gs. beigām vai arī 18. gs. sākumam. Raksturīgi saderināšanās gredzeni ir gredzeni ar sadotām rokām (sk. 62., 63., 64. att.). Šie gredzeni pieskaitāmi 17. gs. otrai pusei.

Atsevišķā grupā būtu ieskaitāmi derību gredzeni, kas lietoti arī pie laulībām. Tie ir vai nu ar gludu loku, vai arī tādi, kuru priekšpusē izrotāta lietu ornamentu, ar zili vidū (sk. 65., 66., 67. att.).

Par laulības gredzeniem pirms gadiem 100 – 200 lietoti skārda gredzeni ar platāku priekšpusi. Šie gredzeni parasti ir no sudraba vai arī jaunsudraba, retāk no misiņa, bieži vien apzeltīti un izgreznoti ar lāsveida rindu ornamentu. Par laulājumiem gredzeniem lietoti arī gredzeni ar vienāda platuma, griezumā segmentveida loku un priekšpusē mazu ovālu, vai arī kantanu vairodziņu. Gredzena vairodziņā parasti iegravēja laulāto draugu vārdu pirmos burtus, pie kam vīra gredzenā ierakstīja sievas vārda iniciāļus un sievas gredzenā vīra. Laulību gredzenus valkāja rādītāja pirkstā, pārējos – rotāšanās gredzenus (sk. 67., 68., 69., 70., 71., 72., 73. att.).

Pie rotāšanās gredzeniem pieskaitāmi arī dažādi astru un matu gredzeni, kas pagatavoti no dažādās krāsas astriem un matiem un izrotāti sikām, krāsainām krellītēm (sk. 74., 75., 76. att.).

Latviešu tautas dziesmās gredzens vispirms pazīstams kā rotaslieta, greznuma priekšmets, kas saista uzmanību ne tikai ar dārgo materiālu, bet arī krāšņo formu, izpauzdam valkātājas bagātību, ja tai “abas rokas, pilni pirksti gredzenu”. Gredzenam, otkārt, liela nozīme sievietes un vīrieša dzīvē, kas izteic viņu savstarpējās saistības un pienākumus. Vēl lietoti buramie, zilējāmie un zīmoga gredzeni. Ka arī latviešiem šie gredzeni būs bijuši pazīstami, to apliecina tautas dziesmas un latviešu gredzenu formas. Aprīnojam ir tas lielais gredzenu daudzums un materiālu dārgums un dažādība, kas viss minēts tautas dziesmās. Tajās runā ne tikai par zelta un sudraba gredzeniem, bet arī par dimanta, dzintara u. c. Kad mūsu dienās lasām par daudzinašajiem zelta gredzeniem,

kas minēti tautas dziesmās, rodas šaubas, vai īstenībā to tik daudz bijis. Bet nedrīkst aizmirst, ka pati tauta savos pamatos ir reāla un ka tautas dziesmām tiešām būs stāvējusi kādreiz īsta, reāla dzīve pamatā. Tikai gadu simtu strauvē, mainoties dzīves apstākļiem, tautas dziesmās nogulušies dažādi kultūras noslāpoņumi, kas grūti nošķirami un izskaidrojami.

Apskatot trīs tūkstošus tautas dziesmu, kurās runā par gredzenu, puse ir tādu, (1940 dz.), kur nav teikts, no kāda materiāla gredzens pagatavots.

Visiemīlotākais un visvairāk daudzinašais metāls, no kura pagatavoti gredzeni, ir zelts. Zelta gredzeni daudzinašā ap 750 dziesmās. Vai zelta daudzinašanai dziesmās atbilda zelta metāls īstenībā, grūti pateikt. Kā no arheoloģiskajiem un etnogrāfiskajiem pētījumiem redzams, zelta gredzeni sastopami visai reti. Bet tam var būt dažādi iemesli un tas nebūt neliecina par to, ka zelta gredzenu bijis maz. Tomēr zelta daudzinašanai var būt arī dziesmas izteiksmes nozīme un varēja apzīmēt patikamu, iemīļotu krāsu.

Sudraba gredzeni daudzinašā 245 dziesmās. Domājams, ka sudraba gredzeni būs bijuši daudz vairāk izplatīti nekā zelta gredzeni, kā to pierāda etnogrāfisko materiālu pētījumi, tikai zelta dzeltenā, siltā, spožā krāsa būs saistījusi vairāk pie sevis nekā vienmūļīgākā baltā sudraba krāsa.

Vara gredzens minēts 100 tautas dziesmās.

Mana, mana tā meitiņa
Ar to vara gredzentiņu;
Kļūs manā rociņā,
Es nopirkšu sudrabiņa.

Nedaudzās tautas dziesmās vēl minēti dzintara un dimanta gredzeni.

Pieci brāji, vienu māsu;
To mēs dārgi dārdzināmi:
Trīs pirkšim zelta kroni,
Div' dimanta gredzentiņu.

Šī tautas dziesma liecina par minētā gredzena valkātājas bagātiem dzīves apstākļiem, ja varbūt ne tieši par to, ka ir valkāti dimanta gredzeni.

Trīs tautas dziesmas min gredzenu pusi zelta un pusi sudraba. Zeltīts gredzens minēts 16 tautas dziesmās. Šis gredzenu veids, spriežot pēc tautas dziesmu skaita, nav bijis izplatīts.

Visievērojamākais bija grieztais gredzens. Minēti vara, sudraba un zelta griezti gredzeni. Visvairāk daudzinašs zelta griezts gredzens.

Pilni pirksti abas rokas
Zelta griezti gredzentiņi;
Pa vienam noritēja,
Kad satiku ciema puīšus.

Tā bija turības un bagātības zīme. Dažādi grieztie resp. vītiņu gredzeni bija Latvijā ļoti izplatīti. Zelta grieztie gredzeni minēti 202 tautas dziesmās. Retāk tautas dziesmās minēti vara un sudraba griezti gredzeni.

Ļoti iecienīti bija arī zīļu gredzeni. Par zīļu gredzeniem tautas dziesmas dod noteiktu liecību. Gredzena zīles sauc arī par acīm un galviņām. Visvairāk minēti gredzeni ar trim un deviņām zilēm. Retāk sastopami gredzeni ar sešām zilēm. Tas tā jādodomā, saskaņā ar tautas dziesmu ritmu. Arī starp muzejos atrodamiem gredzeniem visvairāk sastopam ar trim zilēm, retāk ar divām un vienu ziliti. Jo vairāk zīļu, jo iecienītāks, jo vērtīgāks turēts gredzens.

Man atsūta tautu dēlis
Trīs zilēmi gredzentiņi;
Es atsūtu atpakaļi,
Man nopirka bāleliņi,
Man nopirka bāleliņi
Deviņāmi zilītēmi.

Ziļu gredzenu loks ir vai nu vienāda platumā, vai arī paplašinās gredzena priekšpusē un dažādi izveidojas, parasti kalti. Šie gredzeni no zema sastāva sudraba, retāk sastopami no misiņa vai baltmetāla. Gredzena zīles no sarkana vai citas krāsas stikla. Triju ziļu gredzeniem vidējā zīle parasti lielāka kā malējās vai arī malējās citādākā krāsā nekā vidējā (sk. 77., 78., 79., 80. att.).

Retāk minēti gredzeni "zelta lapiņām", "dimanta burbuļiem", "trim kantēm".

Gredzenus kala kalējs pēc pasūtījuma. Tāpat Rīgā un Jelgavā kala gredzenus "dimanta" kalēji. Arī Vāczemē, pēc tautas dziesmas vārdiem, kala gredzenus un tiem brauca un jāja pakaļ. Visvairāk gredzenus pirka gatavus pie Rīgas un Kuldīgas sudraba kalējiem. Lai iegūtu gredzenus, aizveda uz pilsētu pārdot linus vai citu kādu preci un nopirka gredzenus.

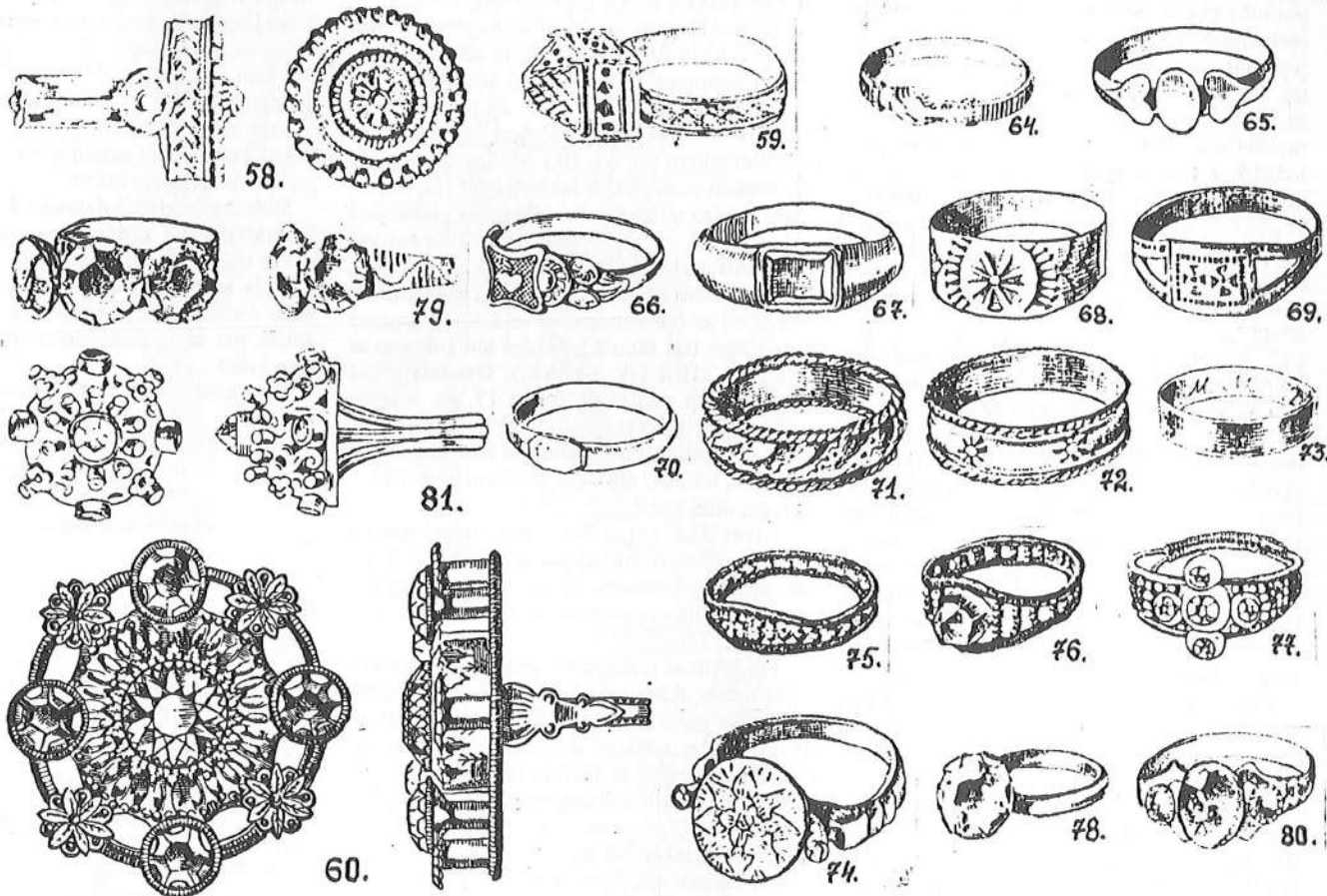
Kur tu brauksi, balodīti,
Ar tiem vaska spārniņiem?
Brauķš' uz Rīgu, pārdoš' linus,
Pirkšu zelta gredzentiņu.

Sakarā ar pārmaiņām tautas dzīvē un paradumos, jau 19. gs. mainījušās arī gredzenu

valkāšanas tradīcijas. Daudzo gredzenu vietā parasti lieto tikai divus – derību un laulību, trūcīgākie – tikai laulību gredzenu. Tie darināti no sudraba, retāk no zelta vai citu metālu sakausējumiem. Līdz pat 20. gs. saglabājušies senie gredzenu veidojumi – vitie gredzeni, spirāļu un vairoga gredzeni. Jaunāki ir tā saucamie ziļu gredzeni.

20. gs. latviešu juvelieru darbos bieži izmantoti senie rotāšanas motīvi.

Materiālu apkopojā
māksliniece restauratore
I. Bauze

Attēlu saraksts

1. att. – Monētu kakla rota
2. att. – Zemgales krelles
- 3., 4. att. – Krustpils villaiņu saktas (1:2)
- 5., 6. att. – Zemgales villaiņu saktas
7. att. – Latgales villaines saktas (saktas ar kroniņiem)
- 8., 9. att. – Austrumvidzemes villaiņu saktas
10. att. – Krustpils villaines saktas
11. att. – Jēkabpils villaines saktas rekonstrukcija pēc O. Hūna zīmējuma
12. att. – Sakas pag. villaines saktas
13. att. – Liepājas apkārtnes villaines saktas
14. att. – Aizputes pag. villaines saktas
15. att. – Alsungas pag. villaines saktas
16. att. – Aizputes pag. villaines saktas
17. att. – Liepājas apkārtnes villaines saktas
18. att. – Krustpils krekla saktas
19. att. – Zemgales krekla saktas
20. att. – Liepājas krekla saktas
- 21., 22. att. – Ziemeļkurzemes kreklu saktas
- 23., 24. att. – Krustpils kreklu saktas
25. att. – Zemgales krekla saktas
- 26., 27. att. – Vaiņodes pag. kreklu saktas
28. att. – Liepājas krekla saktas
29. att. – Rūjienas krekla saktas
30. att. – Birzgaļes pag. krekla saktas
31. att. – Rīgas apkārtnes krekla saktas

32. att. – Ziemeļvidzemes krekla saktas
- 33., 34., 35., 36., 37., 38. att. – Kurzemes kreklu saktas
39. att. – Austrumkurzemes krekla saktas
40. att. – Rucavas pag. kniepkšens (krekla saktas)
41. att. – Skrundas pag. kniepkšens (krekla saktas)
42. att. – Rucavas pag. kniepkšens (krekla saktas)
43. att. – Kursiņu pag. kniepkšens (krekla saktas)
44. att. – Kurzemes nov. kniepkšens (krekla saktas)
45. att. – Kurmāles pag. kniepkšens (krekla saktas)
- 46., 47., 48., 49., 50. att. – metāla pogas
51. att. – koka poga
52. att. – diegu pogas
53. att. – āķis un cilpa (metāla)
- 54., 55., 56. att. – zīmoga gredzeni (Valkas apr., Dūres pag. Lejas Poļu kapenēs)
57. att. – vēlā baroka laimeta gredzens ar kristīgās ticības simboliem
- 58., 59. att. – gredzeni relikvijas vai talismana glabāšanai, 18. gs. b., 19. gs. s.
60. att. – kāzu ceremoniju gredzens, Kuldīgas apr.
61. att. – saderināšanās gredzens, Bauskas apr., Vecmuižas pag.
- 62., 63., 64. att. – saderināšanās gredzeni, 17. gs. b.
- 65., 66. att. – saderināšanās gredzeni, 18., 19. gs.

67. att. – derību gredzens, Kuldīgas apr., Skrundas pag. "Jaunkojeniēki"
68. att. – laulību gredzens, Kuldīgas apr., Griķu pag.
69. att. – laulību gredzens, Zemgale
70. att. – laulību gredzens, Rīgas apr., Lielvārdes pag.
71. att. – laulību gredzens, Jaunjelgava, 18. gs. b.
72. att. – laulību gredzens, Kuldīgas apr., Rendas pag.
73. att. – laulību gredzens (sudraba), Ventpils apr., Užavas pag.
74. att. – laulību gredzens (sudraba, ap 1800. g.), Kuldīgas apr., Planīcas pag.
- 75., 76. att. – rotāšanās gredzeni, Kuldīgas apr., Kroņa Renda
77. att. – rotāšanās gredzens, Kuldīgas apr., Tūrlavas pag. Viesalgu c.
78. att. – ziļu gredzens, Aizputes apr., Jūrkalnes pag.
79. att. – ziļu gredzens, Cēsu apr., Jaunpiebalgas pag.
80. att. – ziļu gredzens, Latvija
81. att. – ziļu gredzens, 19. gs. b. Gredzenu Doma muzejam nodevis A. Buholcs, nosaukdamš to par zemnieku gredzenu (sudraba gredzens, izrotāts ar daudzām krāsainā stikla zīlītēm)

Mūsu tautiešu spēks pirkstos un sirdī

Katrai Visuma Radībai (augam, dzīvniekam, cilvēkam) ir doti visi RĪKI, lai būtu patstāvīgā sakarā (sarunātos) ar Laiku Radītāju, kā arī varētu izsargāties no ienaidniekiem un slimībām. Senāk mūsu zintnieki/zinātnieki/vaideloši sazinājās ar Radītāju Laiku/Gaisu/Āru caur VIEGLAS/GAIVAS (liet. – dzivinošs) sistēmu. Tā atgādina indiešu jogu. Protams, mūsu elpošanas cikls un Roku Kustības savādākas. Ar šīs sistēmas palīdzību zintnieki pieslēdzta SEV, Areālam, Pagastam, Tēvijai DZĪVĪBAS SPĒKUS, lai pavadītu Laime, veiksmē, augtu labas ražas, paši būtu stipri un veseli. Ar acu skatieniem, roku kustībām, krāsām, skaņām (dziesmām) paGĀNI ganija "Zvērus" (t. i., debesu mirdzumus). Zvērot = mirdzēt, spīdēt. Pagāni (mūsdienu kibernetiķi) no Zvaigznājiem, Kosmosa ieguva "ZVĒRU"/MIRDZUMU spēku, enerģiju un lietderīgi to izmantoja. Mums "ZVĒRI raka Daugaviņu" (t. i., Vilka, Lāča u. c. zvaigznāji piedalījās upes radišanā kopā ar Dieviņu).

Arī šodienas cilvēkam "ZVĒRU" spēks, tā sudrabbaltā enerģija ļoti vajadzīga.

No mūsu zintniecības (teorijas) viedokļa

aplūkosim, kādi spēki slēpjas mūsu rokās. Lai būtu vieglāk izprast, mēģināsim salīdzināt tos ar DABU (tāpat kā visas dzīves parādības). Mūsu kalendārs atrodas rokās. Kreisā roka – dzīvību nesošie spēki, sirds puse. Labā – mantas spēki, darošā – kā atbalss kreisajai – radošajai.

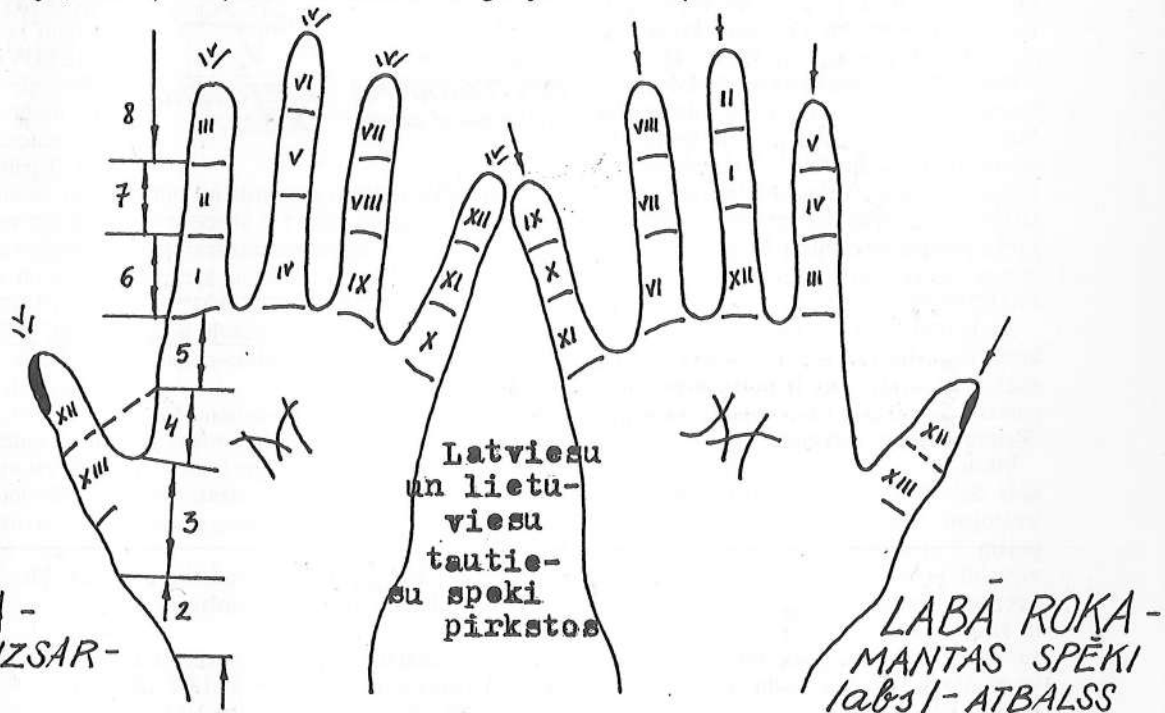
Visi zinām, ko DARA ar mums katra mēneša Laiks, kādas īpašības modina vai slāpē. Piemēram, Ziema mums dāvā BALTO/SUDRABA gudrību (gaisa viļņus). Ziema gatavo, briedina sēklu, ļauj zemītei atpūsties, skaidrina mūsu Domas. Tas ir arī precību, viesību, svētku Laiks. Tādus spēkus rada ziemas gaiss, kuru mēs elpojam. Tie ir XII – I – II – III mēneši.

Tagad pēc zīmējuma sameklējiet uz kreisās un labās rokas mūsos esošos spēkus. Tie caur pirkstu galiem (spilventiņiem) izstaro Gudrības/Taisnības enerģiju. Kad tās par maz (īpaši sliktos laikos) – jāvelk uz šiem pirkstiem rotas – gredzeni. Uzlikuši attiecīgo gredzenu, koncentrējam Laika enerģiju, savas krāsas/skaņas, kuras tiek sūtītas mums no mūs determinējošiem zvaigznājiem (Gulbis, Taurus, Vērsis, Zirgs utt.). Katrai tautai ir savi zvaigznāji.

Līdzīgi ir arī ar kroņiem, vainagiem, cepurēm, tikai ņemt ir GUDRĪBAS līmeņa zīmes. Gredzenu, aproču gali nedrīkst SAVIENOTIES – vienam galam jāpārsedz otrs, der arī vītis, tā sauktie Nameja tipa gredzeni. Ar APAĻĀM rotām nobloķējam sudrabbalto uguns enerģiju, pat to, kas jau mums ir. Mēs ar rotām uzņemam spēku no ĀRA, atdodam, uzņemam utt., t. i., tās darbojas kā mūžīgais dzinējs (rotē). Rotas jānēsā pastāvīgi, arī mazgājoties, peldoties nav jāņem nost, jo tās darbojas kā kondensators.

Tāpat jau pieminētie XII – I – II – III mēneša SPĒKI ir kreisās rokas īkšķi un rādāmajā pirkstā. Mūsu ārsti, saukti par RAGANĀM, RAGANĪEM, DAKTERIEM, šo pirkstu enerģiju izmantoja ārstēšanai (smērēšanai, lītāšanai, masāžai). Jo nav vienalga, ar kuru pirkstu smērē.

Jaunību, atmodu, pavasara garastāvokli izstaro pavasara mēneši – III – IV – V – VI. Pēc zīmējuma atrodiēt šos skaitļus uz rokām. Kreisās rokas pirkstu spēki IZSTARO enerģiju no sirds, bet labās – sasūc sevī (Atbalss), zīmējumā apzīmēti ar bulviņām.

**KREISĀ ROKA -
DZĪVĪBAS UN AIZSAR-
DZĪBAS SPĒKI**

SPEKU garumi/loki

- 8: Pērkona-Tīrības
- 7: Paradīzes-Vēsumu
- 6: Debesu Uguns-Devēja
- 5: Padebošu
- 4: Ūdens-Dabas
- 3: Zemes
- 2: Miglāju-Elles
- 1: Dziļuma loks.

pirkstu skriemeļu spēku sastāvā

Kreisā:	Labā:
3+6+7+12=28	9+8+3+5=24
2+5+8+11=26	11+7+1+4=22
1+4+9+10=24	11+6+12+3=32
6 +15+24+33=78	30 +21+15+12=78

**Kreisās rokas
īkšķi: 12+13=25**

**Labās rokas īkšķi:
12+13=25**

**Pavisam rokā: 78+25=103, "78" ir mūsu
ābeceš
mērs**

Rokas plaukstā "M" zīme Waldmieras/Mierwaldes zv. zīme.

Pilnības, Ziedu, Vasaras mēnešu spēki – VI – VII – VIII – IX. Tie ir karsti, nomācoši, modina kaisli, nogurumu, slinkumu.

Viesulīgo Rudens spēku izmantoja Laumas/Raganas, lai kaitētu vai arī lai PIEPILDĪTU slimību, t. i., slimību ātrāk "apvērstu" uz otro pusi – lai cilvēks izveļotos.

Jābūt uzmanīgiem, jo var kaitēt sev. Nekad neņemiet no pirksta gredzenu, lai kādam iedotu apskatīt. Viņš grib PAŅEMT jūsu enerģiju, izšķirt ar mīloto vai citādi kaitēt, jo viņš būs paņēmis jūsu enerģiju caur gredzenu. Jāatgādina – šeit tiek runāts par MŪSU TAUTIEŠU (latviešu/lietuviešu) spēkiem. Citu tautu spēku izvietojums pirkstos savādāks. Ir atšķirības, bet šis tas arī sakrīt. Tās ir kopējas ziņas. Tagad sīkāk par katru roku.

KREISĀ ROKA. Dzīvību nesošie spēki. Dzīva sudraba krāsa. Decembris mums ir DiWiens mēnesis: I daļa – SĀKUMS – no 1. līdz 12. naktdienim atrodas Īkšķī. II daļa no 13. līdz 30. naktdienim – Mazajā pirkstiņā. Uzliekot Īkšķi uz Mazuļa un 2 – 4 reizes uzsitot knipi, noņemam satraukumu. Tikai jāpagriežas uz Ziemeļrietumu pusi. Janvāris – kā ciets riekstiņš ir Rādāmā pirksta I skriemeļi. Uzliekot uz šī skriemeļa sudraba gredzenu, pasargāsim sevi no galvas sāpēm, neirozēm. Gredzena krāsa pasargās Mūsu Būtību (sēklu). Rūna – Q.

Februāris ir rādāmā pirksta II skriemeļi. Februāris – Vasaris – Pavasara rādītājs. Bet Marts ir griezuma Atslēga, atrodas locītavas III skriemeļi. Šie TRĪS skriemeļi nozīmē Jaunā dzimšanu. Tajos slēpjas mūsu RADOSĪE spēki. Tos izmantojam ārstēšanai. Lielā pirksta skriemeļi ar IV – V – VI mēnešiem atzīmēti kā minēto spēku IZPAUSME.

Savienojot Īkšķa – Lielā pirksta galus kopā, dabūsim $(12 + 3 + 6 = 21)$ 21 tiku spēku. Rūna 2j. Tas ir mūsu elpošanas pamats. Šo pirkstu savienojumu sauc par "Brieža – Stirnas galviņu".

Mūsu elpošanas vingrinājumu pamats ir šāds. Sakām – "Divdesmit viens" un uzreiz ieelpojam. Sakām – "Divpadsmit" un izelpojam. Tad sakām vārdu "pus-ot-ris" (vai viens-divi-trīs) un neelpojam. Kad elpošanas ritms izjaukts – cilvēks slukti jūtas. Katru vakaru pagriežoties uz Ziemeļaustrumu vai Dienvidrietumu pusi, var pārbaudīt savu elpošanu. To salīdzinām ar skaitļu mēriem.

Uz Zeltneša (Bezvārda pirksta) atzīmēti Jūlija, Augusta, Septembra mēneši. Vasara iet pretī Rudenim. Daba pati parāda: pirksti paliek isāki. Šeit atrodas tā saucamā ZAĻVARA (Zeltneša) enerģētika. Tā rodas no Jūlija kritošā spēka un no ķermenī paceļošā Septembra spēka. Tāpēc pirkstu sauc arī par BEZVĀRDI Rūna š.

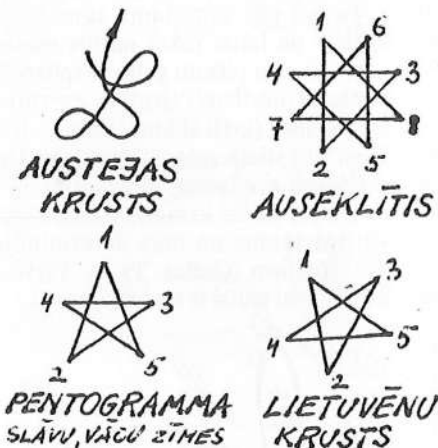
Mazajā pirkstiņā ir Oktobra – Novembra un Decembra otra puse. Enerģija caur delnu atgriežas Īkšķī. Delnā ir "M" – "W" – MierWaldes/ WaldMiers zvaigznāja spēka zīme (tagadējā Kasiopeja), latviešu Māras, žemaišu deives Mores zīme. Mēra un valda mūsu likteni katram pēc nopelniem. Citas tautas šo zīmi sauc par Marsa zīmi. Tāpat

mums ir visi rīki, lai pieslēgtu sev Laika enerģiju.

Mēs zvēram no SIRDS, t. i., ar KREISO ROKU. Neticiet cilvēkiem, kas zvēr ar labo roku.

Līdzīgi mēri arī labajā, MANTAS rokā. Skatiet zīmējumu. Pirkstu augšējo skriemeļu spēks ir zem nagiem. Tie staro no pirkstu galiem. Acu skatieni, pirkstu spēks un izrunāti vārdi bija mūsu senču dziedniecības rīki no visām slimībām. Labās rokas spēki uzsūc enerģiju.

Pats stiprākais spēks pirkstu TREŠAJOS skriemeļos. To garumu sauc par Pērkona vai Tīrības (tīrs gaiss) lauku. Otro skriemeļu spēku sauc par Paradīzi vai VĒSUMU (Visuma Tālumu, vēsi) utt., kā parādīts zīmējumā.

Ar šo spēku sistēmu sasaistīta arī mūsu valoda. Mūsu godu LEĀTU ābecē ir 74 burti – rūnas un 4 lapas matemātikai, krāsām – attēliem. Viss pēc Visuma kārtības. Pavisam rokā ir 103 tiku spēks. 103° redz arī mūsu acis. Pat sadzīvē – durvju actiņa pēc tā principa radīta – platais gaismas tumsas leņķis.

Visiem latviešiem (lietuviešiem, īpaši vecākiem cilvēkiem, uz kreisās rokas jānēsā sudraba rotas – aproces, gredzeni). Uz labās rokas jānēsā zaļvara (bronzas, misiņa), vara un dzintara rotas (aproces, gredzeni).

Latviešu kāzu gredzeni no sudraba un nēsājami (velkami) uz kreisās (sirds) rokas pirksta.

Tas ir vienkārši, rotaļīgi un grezni. Bez tam šīs rotas sargā mūs no SLIKTAS IETEKMES, slimībām. Šī enerģija NEUZVARAMA. Tikai katru rītu, arī ierodoties darbā, domās vajag pasacīt: "Ko tu man sūti SLIKTU, paņem sev, sev, sev, tūkstošreiz sev. Pēc Lēnu Taisnības". Sev un ārstēšanai šos vārdus sakām vakarā, mums labvēlīgā – LIKTENĪGĀ laikā (pēc Saules rieta). Mēs jaunu nevienai dzīvai radībai nevēlam, pat domās ne, jo agri vai vēlu ar atbalsi to paši saņemsim atpakaļ. Mēs tikai aizsargājamies – ar zīmēm, vārdiem, rotām, vārdiem utt. Ja neviens cilvēks vai tauta mums sliktu nevēl, tad to arī nesaņemsim.

Mūsu Tēvu zemes 24 stundu laiks dalāms pusēs – mēros 7–1 stunda; linija, kas sadala laika riņķi (laikrādi) kreisā un labā

pusriņķī. Cita linija, kura iet cauri 4–10 stundu, ir pirmā Atbalss. Šis STUNDAS – 1–4–7–10 ir Laika Patstāvīgas 1/19:1/12 un 1/7 tiku lūkas. Tas ir Zibens spēks, milzīga enerģija. Mēs ārstēties sākam tikai pēc Saules rieta, VAKAROS, un zāles lietojam norādītajās stundās pēc vietējā laika. Tā sauktajam joslas laikam mēs skrienam pa priekšu 1 stundu 27 minūtes (Valmierā).

Ejot gulēt, ar KREISO, "no sirds" roku jāsaspiež Īkšķis – Rādāmais – Lielais pirksts kopā, kā RADZIŅŠ uz augšu ("Stirnas galviņa"), uz spilvena jāuzliek AUSTEJAS KRUSTA zīme (Vakara/Rieta zvaigznes zīme). Šī dzīvības zīme jāliek kurot uguni. Ceļam pošoties, to atsaucam domās. Stils izsauc līdzīgu zvaigznāju izvietojanos un tas spēks mūs sargā. Nekā pārdabīga nav, ja zinām Visuma kārtību. Ar kreiso roku velkam arī AUSEKLĪŠA zīmi, pieslēdzam sev Piena Ceļa enerģiju, Sudraba Balto uguni. Tā atjauno domāšanu, mazina galvas reiboņus, sargā mūs.

Mēs ar savu roku kustībā GAIŠĀ ceļam viņus. Tie iet ēterā un atgriežas pilni SATURA kā bitītes ar medu. Tikai šeit tā atnes ar gaisa viļņiem GARA/SIRDS UZTURU, bet ne medu. Visu darām no SIRDS, SIRDĪ, kas ir mūsu tautas dzīvības spēks. Ar LABO – MANTAS roku aizsargājam savu māju, īpašumu, sevi – velkot LIETUVĒNA KRUSTU. Nesajauciet ar slāvu zīmi – pentogrammu, tā mums kaitīga, uzsūc enerģiju. ("Lietuvēnu" var uzrakstīt arī matemātiski (skaitliski)). Ar "Auseklīti" un "Lietuvēnu" (lietuvēns – ēna = tas, ne tas) varam notīrīt nopirkto pārtikas produktus, varam aizsargāties no nelabvēļiem, uzvelkot to uz durvīm vai galda darba vietā. Kam ko vajag. Velkot, nēsājot svešas zīmes, kaitējam sev un savai tautai. Svešnieki, gribēdami mūs iznīcināt, mācīja sluktas lietās. Bet katrs dara, kā vēlas. Vislabākais veids – PAŠAM pārliecināties.

Krāsas, Mēri, Stils (zīmes), Skaņas (vārdi) ir milzīgs spēks. Ar tiem var sevi pazudināt vai uzcelt (pacelt) radošai darbībai.

Nēsājot savas krāsas/spalvas, rotas, drānas savos mēros, runājot, dziedot dzimtā valodā, būsim stipri, neuzvarami. Būsim laimīgi!

Regina Valtenberga,
muzeja darbiniece